PILAR VAZQUEZ CUESTA y MARIA ALBERTINA MENDEZ DA LUZ, Gramatica portuguesa, 2 volume, Madrid, 1971 ; 403 + 413 p.

Sub forma actuală, această importantă lucrare aparţine, într-o anumită măsură, în mod exclusiv primei autoare, profesoară la Universitatea Autonomă din Madrid. Căci cealaltă autoare a decedat înainte de apariţia ediţiei precedente (1961), care a fost a doua, iar cea de faţă prezintă adausuri şi îmbunătăţiri considerabile. Lucrarea este concepută, încă de la început, ca un monual. (De aceea a apărut în seria intitu,lată astfel a binecunoscutei Edituri Gredos). Cartea se adresează studenţilor, dar nu numai lor ci şi unui public mai larg, fără ca prin aceasta să nu fie adesen de folos şi specialiştilor chiar celora cu preocupări obişnuite în domeniul limbii portugheze şi al diverselor ei variante. Aşa se explică, înainte de toate, caracterul ei enciclopedic şi, consecinţă logică, tratarea materiei supuse studiului cu ajutorul mai multor metode.

Într-adevăr, partea pe care aş numi-o introductivă, în total circa 300 de pagini, se ocupă de geografia" limbii portugheze, nu numai în sensul că descrie amănunţit extinderea ei în spaţiu pe întreg globul, ci şi în sens strict lingvistic, căci ne prezintă, de asemenea în detaliu variantele geografice ale acestui idiom. Trebuie precizat, în sfîrşit, că, pentru cele două mari zone de limbă portugheză — este vorba de Portugalia şi de Brazilia —, unde a luat fiinţă de mult un aspect standard al ei, diferit într-o măsură destul de însemnată de la una la alta, sînt studiate şi aspectele familiar, popular şi, după caz, teritorial. Un loc aparte ocupă dialectul galician *(sp. gallego)*, care, cum se ştie, este vorbit în Spania. D-na Vázquez Cuesta trece drept unul dintre cei mai buni cunoscători ai acestei variante, extrem de interesante şi pentru lingvistica generală. De aceea lectura capitolului respectiv interesează şi, poate chiar mai ales, pe lectorii cu formaţie serioasă de romanişti şi de lingvişti în general.

Tot acestei prime părţi, pe care am numit-o introductivă, îi aparţin şi capitolele privitoare la „istoria" limbii portugheze : perioadele de dezvoltare şi evoluţia ei în Brazilia, urmată de istoria propriu - zisă, adică internă, a foneticii şi a lexicului (acesta din urmă, după originea elementelor alcătuitoare).

Partea a doua a lucrării conţine o prezentare descriptivă a portughezei actuale pe compartimente: fonetică, morfologie, sintaxă. Lipseşte lexicul, pentru că el apare în „introducere" (v.cele spuse imediat mai sus), dar, probabil, şi din cauză că nu aparţine gramaticii. Capitolul consacrat foneticii se ocupă, foarte pe larg, şi de ortografie : istoricul şi sisteomul ei actual acesta din urmă, cu toate normele lui generale şi cu aplicarea practică a lor). Morfologia şi sintaxa ocupă cîte un număr de pagini aproximativ la fel de mare, în total peste 200. Faptul se explică, presupun, prin luarea în consideraţie numai a sintaxei părţilor de vorbire : prezentarea normelor diverselor clase de cuvinte şi aceea a folosirii lor în vorbire se echilibrează din punctul de vedere al spaţiului acordat fiecăruia dintre cele două aspecte sub care apar în uzul curent al limbii.

Ultimele pagini ale lucrării conţin un bogat şi interesant indice, cu cinci subdiviziuni: „nume proprii" (autori de studii lingvistice şi filologice, dar şi de texte din care se dau foarte bogatele citate ilustrative), toponime, etimologii latineşti, cuvinte (portugheze) şi materii. Acest indice este cu atît mai preţios, cu cît, aşa cum rezultă din prezentarea de pînă aici, fără el, un cititor, fie şi avizat, ar avea dificultăţi în ce priveşte consultarea lucrării, care suferă din pricina caracterului ei teoretic (în intenţia autoarelor) exhaustiv şi, drept consecinţă inevitabilă, prea puţin sistematic. Dorinţa de a informa cît mai complet pe cei cărora li se adresează această carte se manifestă, concret şi extrem de util, prin bibliografia care se dă la sfîrşitul fiecărui capitol (bineînţeles, pentru problemele tratate acolo). În aceste liste bibliografice întîlnim şi destule nume de-ale compatrioţilor noştri, ceea ce nu trebuie să ne surprindă, dat fiind că d-na Vázquez Cuesta a fost de cîteva ori în România şi ne poate utiliza, fără dificultăţi, limba, pentru necesităţile activităţii d-sale ştiinţifice.

Pentru o nouă ediţie a acestei lucrări, care sînt sigur că nu va întîrzia mult, se impune întocmirea unui capitol despre sintaxa frazei şi, în măsura posibilului, o sistematizare mai accesibilă a materiei.

Iorgu Iordan

LADISLAV ZGUSTA, *Manual of Lexicography*, Praha, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1971, 358 p.

Gramaticile şi dicţionarele pot fi considerate primele realizări practice ale lingvisticii. Ele răspundeau unor nevoi sociale: primele, la început sub imperiul logicii, urmau să explice şi să normeze anumite realităţi lingvistice, celelalte (cu obîrşia în vechile glosare) îşi asumau, pe lîngă rolul informativ-normativ, funcţia de a preciza legătura dintre cuvinte şi realitate şi de a stabili echivalenţe între cuvinte din limbi diferite. Dar, deşi lexicografia are o tradiţie ce cuprinde mai multe secole, foarte rar experienţa metodologică din acest sector a fost organizată şi prezentată sub forma unui sistem articulat de principii. Nevoia unei astfel de lucrări metodologice s-a făcut simţită permanent, iar în zilele noastre în chip deosebit, dacă ţinem cont de condiţiile politice şi sociale moderne: creşterea numărului limbilor ce trebuie standardizate într-o formă scrisă şi necesităţile create de accentuarea schimbului internaţional de valori, ambele cerînd un număr sporit de dicţionare de toate tipurile.

Cartea profesorului praghez Ladislav Zgusta răspunde tocmai acestui deziderat, abordînd problemele pe care le ridică lexicografia atît ca teorie propriu-zisă, cît şi ca practică de alcătuire a dicţionarelor. Fără îndoială, problemele nu sînt noi şi nici soluţiile nu depăşesc modul obişnuit de tratare, importanţa cea mai mare a lucrării constînd în caracterul ei sintetic, în capacitatea de a prezenta aspectele esenţiale ale disciplinei.

Conceput ca un tot principial, cu aplicabilitate specială la limbile orientale, *Manualul de lexicografie* nu este numaidecît o lucrare „didactică", cum ne-ar sugera titlul, ci una cu un orizont mult mai larg din punct de vedere teoretic. Dealtfel, însuşi obiectul cercetării îl sileşte pe autor să procedeze astfel, deoarece, după propriile-i observaţii, teoria lexicografică este legată de toate disciplinile care studiază sistemul lexical al limbii: semantica, lexicologia, gramatica, stilistica (v. p. 15). Şi disciplinile conexe se pot înmulţi, dacă ne gîndim chiar numai la cazul dicţionarului monolingv, unde putem adăuga dialectologia, istoria limbii, logica limbajului, de care practica lexicografică nu se poate dispensa.

Adăugînd la acestea şi alte observaţii: 1) lexicograful lucrează cu *fenomene deschise*, 2) precizarea înţelesului unităţilor lexicale prezintă în sine o mare dificultate, 3) există un contrast între munca teoretic-ştiinţifică a lexicografului şi destinaţia practică a dicţionarului, autorul conchide că este firească remarca lui H. A. Gleason, care aprecia că alcătuirea unui dicţionar este o activitate dificilă ce necesită un mare volum de muncă, o bogată informaţie şi o confruntare permanentă cu realitatea lingvistică.

Primul şi cel mai întins capitol al lucrării *(Lexical meaning)* abordează probleme ce rezultă din precizarea sensului cuvîntului, a legăturii acestuia cu realitatea desemnată şi a modului în care trebuie tratate într-un dicţionar diferite elemente lexicale. Nu lipsesc chestiuni legate de sinonimie, polisemie şi omonimie.

Problema sensului cuvîntului este pentru lexicograf capitală ; el nu-şi poate preciza însă lucrurile decît în practica lexicografică însăşi. Dificultatea cea mai mare constă în faptul că lexicograful nu poate obţine cuvîntul „ca o parte a sistemului limbii", prin urmare în forma lui generală cu înţeles noţional pur, ci are de-a face numai cu un număr de folosiri concrete, de la care trebuie să se ridice la sfera noţională şi s-o reconstituie integral. De aceea, Zgusta se opreşte un moment pentru a diseca sensul lexical în componentele şi relaţiile sale (p. 27—47). Acceptînd triunghiul lui Ogden şi Richard[1], analiza se opreşte, mai ales, asupra relaţiilor dintre cele trei aspecte ale problemei : *denotatum*, *expression*, *designatum*. Între *denotatum* (obiect) şi *expression* (forma unităţii lexicale) nu este o relaţie directă, ci una mijlocită de *designatum* (înţeles, noţiune). O observaţie interesantă este aceea că limbile nu fragmentează întotdeauna la fel realitatea şi de aceea nu vor avea nici *designata* identice. Poate exista astfel într-o limbă noţiunea „mînă", dar poate lipsi cea de „braţ". Similitudinile sînt strict valabile, în acest sens, numai în cazul ştiinţelor, unde segmentarea se face printr-un procedeu analitic generalizat.

O altă problemă, discutată în acest articol, este aceea a modului cum trebuie tratate de lexicograf cuvintele nominale şi cele care arată manifestări de atitudine. Ele trebuie abordate diferit, „în cazul cuvintelor nominale lexicograful încearcă să descrie conceptul ; în cazul manifestărilor de atitudine încearcă să descrie atitudinile şi «simţirea» vorbitorului" (p. 36). O analiză specific diferenţială trebuie aplicată, de asemenea, cuvintelor deictice (engl. *this*, *that*), cuantificatorilor (numerale obişnuite), operatorilor propoziţionali şi gramaticali (unităţi lexicale de relaţie). Pentru lexicograf lucrul cel mai important este de a găsi şi în aceste cazuri „ce informaţii poartă ele, cum sînt folosite în înţelesurile cele mai importante, şi să le imagineze şi să le prezinte după modelul conceptual al cuvintelor noţionale" (p. 37). Autorul subliniază că de cele mai multe ori cuvintele nu au numai un singur înţeles, sau că dintr-un anumit sens primar au evoluat în timp sensuri secundare, adiacente. Aici este, poate, problema cea mai grea pe care trebuie să o dezlege lexicograful. Astfel, un cuvînt polisemantic (cu mai multe sensuri care la rîndul lor pot avea aspect denotativ sau conotativ în funcţie de utilizare) poate fi considerat ca alcătuit din sensuri directe şi non-directe (transferate, specializate, figurate, ocazionale). În toată această multitudine se poate distinge însă un s e n s d o m i n a n t, definit de Zgusta, în profil psihologic, ca fiind primul gîndit de majoritatea vorbitorilor limbii (p. 64).

Cît priveşte omonimia, autorul crede că poate fi rezolvată prin etimologie, flexiune, regim de prefixe, sufixe etc. şi prin familii lexicale.

În cazul sinonimiei se face distincţie între o identitate absolută de sens *(synonymy)* şi o foarte mare similaritate între sensuri *(near-synonymy)*. Cuvintele sînt sinonime cînd coincid în denotaţie, conotaţie şi sferă de aplicare ; dacă restricţia nu se respectă în una din laturile sale, avem a face cu *sinonime apropiate* (p. 90). Şi pentru că fiecare din cele două aspecte prezintă şi posibilitatea de grad redus, de parţialitate, autorul conchide că sinonimia prezintă patru ipostaze: *sinonim, sinonim parţial, sinonim apropiat, sinonim apropiat parţial*. Sub denumirea *sinonim apropiat* se pot însuma un foarte mare număr de cuvinte care, într-un fel sau altul, îşi justifică o astfel de etichetare în funcţie de cuvîntul dat.

Următoarele două capitole *(Formal variation of words, Combination of words)* tratează al doilea aspect important pe care trebuie să-l aibă în vedere lexicograful : forma cuvintelor, pînă unde trebuie să meargă reprezentarea variaţiilor de formă într-un dicţionar.

---

[1] Kurt Baldinger nuanţează schema, dîndu-i aspect trapezoidal (cf. *Teoria semántica. Hácia una semántica moderna*, Madrid, 1971, p. 156).

Este bine — crede Zgusta — ca aspectul paradigmatic, cel al derivării și al compunerii să fie cît mai bine reprezentate de dicționar. Prin compunere (care poate genera „unități lexicale din mai multe cuvinte" *multiword lexical units*), mai ales, se pot obține noi dimensiuni formale sau diferențe de sens care neapărat trebuie consemnate. În sfîrșit, trebuie menționate posibilitățile de combinare ale cuvintelor, regimul lor sintactico-morfologic.

Capitolul al patrulea *(Variation in language)* este destinat problemelor segmentării limbii și relației dintre segmente. Aici sînt stabilite indicațiile istorice, legate de, evoluția limbii, pe care trebuie să le conțină dicționarul.

Însușindu-și definiția dicționarului după C. C. Berg *(The types of dictionaries)* autorul întreprinde o clasificare a dicționarelor, mai întîi în enciclopedice și lingvistice și apoi din ce în ce mai nuanțat.

Cu capitolul al șaselea *(The monolingual dictionary)* ne întoarcem la redactarea lexicografică. Pentru dicționarul monolingv se pun inițial două probleme: prima, analiza teoretică a limbii avute în vedere, precizarea modului ei de organizare, a segmentării ei și a relațiilor dintre segmente, și, a doua, precizarea tipului de dicționar care va fi alcătuit. De aici decurge natura normelor care vor sta la baza lucrării, modul de colectare a materialului și sursele acestuia, alcătuirea și ordonarea articolelor.

Fără îndoială, fiecare limbă prezintă, pe lîngă o mare cantitate de material, de proveniență foarte diferită, și o mare varietate de moduri în care sînt folosite unitățile lexicale. Din această multitudine de fapte lexicograful, în funcție de limitele lucrării sale, trebuie să aleagă ceea ce este reprezentativ. Așa că nu vor lipsi din sursele unui dicționar monolingv lucrările beletristice și nici cele mai uzuale texte legislative, administrative etc., precum și o bună parte din lucrările cu caracter științific. Publicațiile pun probleme deosebite: ele folosesc în mare măsură expresii ocazionale și neologisme efemere, dar prezintă avantajul că pot furniza texte databile în foarte multe stiluri (p. 226).

Cu privire la așa-numitul *context lexicografic*, Zgusta notează: „contextul lexicografic... este acea parte a contextului verbal care ne permite să distingem cu ce semnificație este aplicat cuvîntul în discuție și să percepem cel puțin cîteva din trăsăturile lui semantice și proprietățile lui gramaticale; el poate fi oricît de scurt, dar cît mai clar posibil" (p. 227).

Informatorii, pe care Zgusta îi preferă mai degrabă cu un grad înalt de educație, urmează să furnizeze două feluri de materiale: precizări lingvistice legate de anumite domenii și informații asupra materialului colocvial al dicționarului. Printre sursele dicționarului autorul citează ca un izvor esențial celelalte lucrări lexicografice ale limbii, deja elaborate, indiferent de profilul lor, care oferă modalități diferite de tratare a unor probleme similare.

Materialul obținut trebuie supus unei prelucrări amănunțite de selecție și sinteză în urma căreia se trece la alcătuirea articolelor propriu-zise. Un astfel de articol are două părți: 1) unitatea lexicală însăși *(lemma)*, 2) toate celelalte informații. În cadrul primei părți se dau indicații morfologice, eventualele deviații paradigmatice, indicații de pronunție, indicații etimologice. (Observăm ușor în acest sistem sugestiile pe care i le-a procurat autorului *Oxford English Dictionary*, din care, dealtfel, ia de multe ori materialul ilustrativ).

Autorul se oprește pe larg asupra definiției lexicografice. Esența acesteia și corelația ei cu definiția logică pun probleme interesante. Între definiția logică și cea lexicografică există foarte multe puncte comune, dar și elemente distinctive. Dintre acestea din urmă cel mai important este faptul că în vreme ce definiția logică trebuie să se identifice, fără echivoc, cu întregul obiect definit *(definiendum)*, adică să-i epuizeze sfera, în cazul celeilalte se realizează o enumerare, numai, a celor mai importante trăsături semantice ale unității lexicale definite, care sînt suficiente în a o diferenția de alte unități. Așadar, prima fiind exhaustivă, a doua este parțial-selectivă. În locul definiției explicativ-analitice se pot folosi uneori sinonime propriu-zise sau sinonime apropiate; alteori cele două procedee se pot combina, folosirea unei metode sau a alteia depinzînd, în ultimă instanță, de dimensiunile, tipul și destinația dicționarului.

Întrucît articolul de dicţionar conţine, în mai mare sau în mai mică măsură, o sumă de exemple menite să ilustreze posibilităţile de combinare a cuvîntului şi folosirea lui sub diferite aspecte, se poate alcătui o imagine a nuanţelor lui contextuale, a măsurii în care este întrebuinţat, a primelor sale utilizări, a sferei de aplicare, a combinaţiilor atributive sau adverbiale posibile, a complementelor tipice în cazul verbului, a diferitelor lui utilizări ca sinonim propriu-zis sau sinonim apropiat etc. Pornind de la aceste premise, Zgusta afirmă, pe drept cuvînt, că exemplele incluse în articol nu trebuie considerate un material adiţional, un balast, ci o parte integrantă a articolului, un element esenţial al structurii acestuia.

Trăsăturile normative şi funcţia didactică a dicţionarului sînt aspecte pragmatice ale rezultatului muncii lexicografului, care, după cum notează şi Jean Dubois[1], au un mare rol în integrarea, în contextul naţional, a indivizilor.

În cazul dicţionarului bilingv (tratat de autor în capitolul *The bilingual dictionary)*, problema cheie este stabilirea echivalenţelor denotative şi conotative între cele două limbi : limba din care se traduce şi limba în care se traduce *(the source-language*, *the target language)*.

Cartea lui Ladislav Zgusta sintetizează experienţa celor mai de seamă lucrări lexicografice europene, completată cu experienţa autorului însuşi. Structura *Manualului* cu aspect triadic (înţeles lexical, forma şi combinarea cuvintelor, tipologia dicţionarelor) corespunde întru totul scopului propus : prezentarea specificului activităţii lexicografice, a tuturor problemelor esenţiale legate de aceasta. Putem, de aceea, considera că un redactor al *Dicţionarului limbii române*, sau al unui alt dicţionar, va găsi permanent aici sugestii şi lămuriri în legătură cu problemele activităţii sale. Avem prin această lucrare un îndreptar bine structurat şi frumos prezentat, cu exemplificări şi explicaţii. Chestiunile pe care Zgusta le prezintă sub aspectul lor general pot fi nuanţate şi puse în legătură directă cu aspectele concrete pe care le prezintă elaborarea dicţionarului unei limbi anumite. De aceea, ţinînd cont de experienţa de aproape două secole a lexicografiei româneşti n-ar fi lipsită de interes o lucrare care să dezbată problematica specială pe care o pune elaborarea unui dicţionar al limbii române.

Consolation of lexicography, cu care îşi încheie autorul paginile, dovedeşte afecţiunea mărturisită pentru disciplină ; munca lexicografului este, aşa cum afirma şi principial, grea şi anevoioasă, dar *„lexicografia are frumuseţea şi satisfacţiile ei"*.

Ioan Oprea

I. RIZESCU, *H. Tiktin. Omul şi opera*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1971, 188 p

Cercetarea vieţii şi a activităţii lui H. Tiktin a constituit pentru I. Rizescu o preocupare constantă. Primului său studiu, care datează încă din 1954 *(Unele contribuţii la reconsiderarea operei lui H. Tiktin*[2]*)*, i-au urmat altele publicate în „Studii şi cercetări lingvistice" şi în „Limba română", ultimul dintre ele apărînd în anul 1968. Monografia discutată aici reprezintă, aşadar, o reluare a acestor contribuţii, cărora li s-au adăugat noile cercetări întreprinse de autor în scopul completării informaţiilor biografice, precum şi privirea de sinteză pe care a făcut-o posibilă studiul global al vieţii şi operei lui H. Tiktin.

Pentru materialul informativ necesar, I. Rizescu a cercetat arhiva personală a lui H. Tiktin, fondul de scrisori de la Biblioteca Academiei şi documentele aflate la Arhivele Statului din Bucureşti şi Iaşi. Informaţii preţioase în legătură cu activitatea didactică a lingvistului (la seminarul de limbi orientale al Universităţii din Berlin) a primit şi de la lingviştii din R. D. Germană (prof. W. Draeger ş. a.). De asemenea, membrii familiei, şi mai ales fiica lui Tiktin, Gertruda Tiktin, au pus la dispoziţia au-

[1] Jean Dubois, *Dictionnaire et discours didactique*, în „Languages", 19, 1970, p. 43.
[2] SCL V, 1954, nr. 3—4, p. 409—432.

torului scrisorile, documentele și cărțile care s-au mai păstrat din biblioteca aceluia care a alcătuit *Dicționarul român-german*.

Monografia începe cu o *privire generală asupra vieții și operei lui H. Tiktin*. Capitolul respectiv este, de fapt, o prefață a cărții; autorul prezintă paralel evenimentele mai însemnate din viața lui Tiktin și activitatea științifică a acestuia. Opera lingvistului este schițată în linii mari și prezentată aici cronologic, spre deosebire de celelalte capitole, unde este urmărită, cum e și firesc, pe probleme. Date inedite și deosebit de interesante conține discursul în limba germană (tradus de autorul monografiei) rostit de Tiktin la „Allgemeiner Deutscher Neuphilologen — Verband" cu prilejul sărbătoririi sale la a 80-a aniversare. În acest testament științific al învățatului este descrisă munca pasionată și stăruitoare pentru elaborarea dicționarului, căruia Tiktin i-a consacrat cei mai rodnici ani ai vieții sale. Tot atunci a evocat și prietenia cu M. Eminescu, despre care spunea: „El m-a inițiat în literatura română de la începuturile ei și prin el am cunoscut limba poporului, limbă a cărei importanță încă nu era apreciată pe atunci decît de puțini. Lecturile făcute împreună cu Eminescu și explicațiile pe care mi le-a dat cu această ocazie acest excelent cunoscător al limbii sale materne mi-au prilejuit o mulțime de constatări lexicografice, gramaticale, literare și istorice" (vezi p. 10).

Cea mai mare parte a monografiei este consacrată studiului operei lingvistice a lui H. Tiktin. Sînt urmărite preocupările de teorie a limbii, activitatea de filolog și preocupările de dialectologie. Este apoi schițată concepția lui Tiktin despre scrierea limbii române și contribuția lui la studiul sistemului fonetic al limbii române. Ultimele două capitole se ocupă de analiza studiilor de gramatică și a operei lexicografice. Pentru aceste capitole finale s-au rezervat cele mai multe pagini ale cărții, lucru firesc, avînd în vedere contribuția remarcabilă a lingvistului în domeniile respective.

I. Rizescu a consacrat *Dicționarului român-german*, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, apărut în trei volume, între 1895 și 1925, o analiză competentă. Pentru realizarea acestei analize autorul a preluat în mod critic tot ce s-a scris despre dicționar, adîncind studiul unor aspecte sau discutînd altele care nu mai fuseseră cercetate. La unele dintre aceste fapte, mai puțin cunoscute, referitoare la munca de redactare a dicționarului, ne vom referi în continuare. Cu multă atenție este urmărit felul în care Tiktin și-a pregătit baza documentară necesară. Materialul bibliografic utilizat de lingvist pentru alcătuirea acestei opere lexicografice, arată autorul (p. 139), a fost extras din peste 550 de texte, care ilustrau cele mai variate domenii de activitate. O preocupare permanentă, în tot timpul redactării și tipăririi dicționarului, era ținerea la zi a acestei bibliografii, completată cu cele mai noi cărți apărute (p. 139). Parcurgînd fișierul care a stat la baza dicționarului, aflat la Institutul de lingvistică din Cluj, I. Rizescu a obținut informații foarte interesante în legătură cu modul în care lucra Tiktin. Pe fiecare fișă este însemnat, în partea de sus, cuvîntul respectiv și sensul la care va fi folosită fișa. Citatele sînt traduse în limba germană, iar în partea de jos a fișei este uneori notată și etimologia. Numărul de fișe existente în fișier la fiecare cuvînt este cu mult mai mare decît numărul fișelor întrebuințate în dicționar. Astfel, la cuvîntul *oaste* în fișier există 30 de citate, iar în dicționar apar 7. Din consultarea fișierului autorul a stabilit și cîteva dintre criteriile de selecție a citatelor. De pildă, un criteriu esențial era valoarea scriitorului din care provenea citatul, cele mai multe fiind extrase din opera marilor scriitori (p. 154). I. Rizescu a întreprins și o analiză detaliată și competentă a „elementelor constitutive" ale articolelor din *Dicționarul român-german* (p. 144—145). În ceea ce privește clasificarea sensurilor unui cuvînt, făcută în funcție de vechimea atestărilor (de unde reiese și „caracterul istoric al dicționarului"), autorul cărții subliniază că aceasta este întotdeauna bine rezolvată.

Observații amănunțite se fac și în privința indicațiilor gramaticale date de Tiktin. În mod special, I. Rizescu a urmărit indicațiile utilizate la verbe. Numai pentru *a avea*, de exemplu, „observațiile sînt atît de numeroase, încît avem impresia că ar fi o pagină dintr-o lucrare de gramatică istorică și nu dintr-un dicționar" (p. 156). O atenție deosebită a arătat I. Rizescu pentru modul în care în *Dicționarul român-german* a fost rezolvată problema etimologiilor. Indicațiile etimologice date sînt aproape toate exacte. Un alt merit al lui Tiktin, observă I. Rizescu, este acela de a indica, atunci cînd etimologia unui cuvînt este nesigură, „forma cuvîntului în diferite limbi romanice și

slave, în albaneză etc., cu diferenţele şi asemănările semantice respective" (p. 158), prin aceasta pregătind „datele necesare în vederea clarificării ulterioare a etimologiei" (p. 158). Autorul subliniază preocuparea permanentă a lexicografului pentru stabilirea sau pentru clarificarea unor etimologii, precum şi faptul că interesul pentru descoperirea etimologiilor nu l-a părăsit pe Tiktin niciodată. Se relatează astfel faptul deosebit de semnificativ că la vîrsta de 85 de ani, într-o scrisoare către Sextil Puşcariu, Tiktin discuta cuvîntul *lado*, pentru care propunea ca etimon v. sl. *mlada* (p. 27—28). Formal, aşa cum arată şi I. Rizescu, *Dicţionarul român-german* face parte din categoria dicţionarelor bilingve. Este îndreptăţită totuşi clasificarea lui şi între dicţionarele generale explicative aparţinînd lexicografiei unilingve[2]. Considerat încă de la apariţie „ca un eveniment de seamă în lumea ştiinţifică" (p. 16), dicţionarul a fost primit şi discutat, aşa cum reiese şi din lista completă a recenzenţilor alcătuită de autor (p. 179), cu un bine meritat interes. După 31 de ani de la tipărirea ultimului volum, acad. I. Iordan îl caracteriza astfel: „În ciuda titlului, modest şi cam didactic, această operă lexicografică (de aproape 2000 pagini în 4°) este, în momentul de faţă, cel mai bun dicţionar complet al limbii noastre"[3].

Cartea lui I. Rizescu se încheie cu un interesant capitol de Anexe, care include comentariul corespondenţei lui Tiktin (a corespondat, printre alţii, cu B. P. Haşdeu, N. Iorga, Ov. Densusianu, S. Puşcariu, Al. Vlahuţă, I. L. Caragiale, I. Slavici, Gh. T. Kirileanu A. Mussafia, W. Meyer-Lübke, Kr. Sandfeld, M. Bartoli ş. a.), un subcapitol dedicat activităţii literare şi un repertoriu bibliografic care cuprinde lista lucrărilor publicate de lingvist

Victoria Zăstroiu

VALERIA GUŢU ROMALO, *Corectitudine şi greşeală*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, 285 p.

Punînd în relaţie termenii de *corectitudine* şi *greşeală*, Valeria Guţu Romalo a ţinut seama de obligaţiile proprii unei scrieri de „cultivare a limbii": o confruntare a greşelii cu norma duce la condamnarea greşelii şi, prin aceasta, la restabilirea nivelului de corectitudine în limbă. Situînd însă greşeala, ca fapt în sine, ca proces, în evoluţia limbii, Valeria Guţu Romalo şi-a rezervat şi dreptul de a-şi continua investigaţiile teoretice anterioare, al căror obiect este limba română actuală ca sistem: între *corectitudine* şi *greşeală* se manifestă însăşi viaţa limbii; greşeala este unul din factorii care mulează continuu vorbirea pe relieful gîndirii.

Chiar dacă, cu acest punct de vedere, cadrul cercetării s-a putut considerabil lărgi, cartea Valeriei Guţu Romalo nu îşi justifică totuşi pe deplin subtitlul, *Limba română de azi*, făcut să sugereze intenţia de cuprindere, fie şi în forma unei schiţe, a stării actuale a limbii române. Similitudinea cu titlul scrierii, fundamentală în acest domeniu, a acad. Iorgu Iordan (*Limba română actuală*) este de natură să scoată în evidenţă acest fapt. Avem în vedere nu atît situaţia cantitativă, redusă, a materialului ilustrativ, cît, mai ales, restrîngerea acestuia la un singur sector al limbii literare — acela al stilului publicistic.

Întrucît investigaţia priveşte de fapt numai stilul publicistic, credem că ar fi fost util să se stăruiască mai mult asupra specificului acestuia. S-ar fi putut ajunge la puncte de vedere mai bine precizate, mai diferenţiate (şi mai precaute) asupra unor manifestări precum cultismul, clişeul verbal (şablonul chiar), brevilocvenţa şi altele. Nu ne-am propus însă să ne oprim asupra acestor lucruri, care ţin de organizarea cărţii, de modul ei de tratare, ci doar să aducem în discuţie cîteva date suplimentare, în legă-

[2] I. Coteanu şi I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica şi filologia românească*, Bucureşti, 1970, p. 134.

[3] *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1965, p. 130.

tură cu cîteva din cazurile semnalate. Deoarece factorul expresiv, stilistic a fost mai puţin solicitat în cercetarea de faţă, am insistat în cele ce urmează asupra cîtorva dintre situaţiile care îl reclamau într-o mai mare măsură. Natura materialului a făcut ca multe dintre aceste situaţii să reprezinte manifestări stilistice minore, chiar eşuate. Nu am urmărit însă decît mecanismul de producere a lor, în cadrul vieţii limbajului.

Respectînd planul cărţii, începem cu unele fenomene gramaticale aberante semnalate, prin care am putut recunoaşte procesul de infiltrare în „geometria" limbii a factorului expresiv. Astfel, resuscitarea sau extinderea uzului unor forme pronominale scurte (*-i, -ne* ş. a.), substituind formele curente (*său, nostru* ş. a.), s-ar putea interpreta în legătură cu tendinţa către dinamism şi către amploare a frazei moderne (din care pot decurge şi tentaţiile unor cadenţe, unor sonorităţi noi). Apariţia unui *-i* postpus, în locul obişnuitului *lui*, într-o frază largă şi sinuoasă, îi dă cursivitate ; totodată, pregnanţa formei concentrate, redusă la un sunet unic, imprimă construcţiei – „înţelepciunea-*i*" faţă de „înţelepciunea *lui*" (p. 99), în punctul indicat de aceasta, o direcţie ascendentă, care devine un mod propriu de a articula gîndirea. Efecte similare ar putea fi recunoscute şi într-o formulare de tipul „privirile *ne* erau atrase" — faţă de „privirile *noastre* erau atrase" (p. 101), unde mai organicul *ne* dă frazei un aspect mai compact, sugerînd, totodată, o angajare mai puternică, totală, a subiectului în acţiunea numită de verb. Inserarea suplimentară a formei scurte *îl*, în exemplul „actriţa îl are partener pe ..." (p. 101), nu rămîne superfluă, de vreme ce pune în evidenţă, prin anticipare, unul din termenii construcţiei. Nu este atît un element de expresivitate cît, mai curînd, un procedeu gramatical care are în vedere comunicarea unei idei suplimentare în legătură cu termenul pe care îl dublează (ideea de „notorietate", aici).

Unele cazuri de articulare a numelor, care se sustrag normei gramaticale, pot, de asemenea, sugera prezenţa în jurul comunicării a unor zone expresive uşor identificabile. „Substantivul nearticulat poate fi mai expresiv, pentru că denumeşte noţiunea ca specie ⟨ ... ⟩, prin urmare dă acesteia o semnificaţie generală"[1], după cum prezenţa nu într-un totul necesară a unei forme de articol nehotărît ar putea insinua, cum se constată şi în cazurile prezentate de autoare, o atitudine oarecum contrară, de reţinere, de rezervă, refuzul de a atribui cuvîntului în respectivul context semnificaţia lui deplină.

Valeria Guţu Romalo aduce în discuţie cîteva situaţii de folosire improprie, oarecum deviată, a unor forme prepoziţionale şi conjuncţionale. Calificîndu-le adesea drept greşeli, autoarea trece mai grăbit peste cuvenitele interpretări care arată o stare de alunecare, de mobilitate în sistem. „Jocul" selectiv în sistemul prepoziţional şi conjuncţional, posibil datorită funcţiilor multiple pe care le cumulează de obicei una şi aceeaşi prepoziţie sau conjuncţie, este de fapt o modalitate de restructurare a limbii pe tipare mai noi de gîndire, tipare care adesea se constituie prin schimbarea unor raporturi logice consacrate. Există motive să credem că *în* şi *între*, acolo unde uzul comun indică pe *din* şi *dintre* pot fi mai mult decît un capriciu stilistic, pot sugera, de pildă, o relaţie mai lejeră, mai mobilă („raporturile *între oameni*", *faţă de* „raporturile *dintre* oameni" — p. 71), mai complexă. Sprijinindu-ne şi pe observaţia acad. Al. Graur[1], plecată tot de la lucrarea în discuţie, credem că numai în cazuri speciale alternarea lui *în* şi *din* cu *între* şi *dintre* este de domeniul stilisticii şi că, în uzul limbii, ea este obişnuită. Un aspect „pretenţios şi ca atare nerecomandabil" al unor formaţii (echivalente unor locuţiuni prepoziţionale) de tipul *în ceea ce priveşte* (p. 73), în contexte adecvate, exprimă adesea o idee de referinţă mai precaută (decît *de* sau *despre*), atenuează relaţia de subordonare, după cum un gerunziu cu funcţie prepoziţională — *urmînd* (p. 74) — substituie prepoziţia *după*, dar formulează mai nuanţat, mai cuprinzător (şi mai puţin banal) ideea de succesiune (şi de imitare). Dacă în cazurile construcţiilor prepoziţionale mai sus discutate factorul stilistic, existent, rămîne totuşi mult subordonat comunicării, în ultimă instanţă reducîndu-se la modificarea unor note semantice, revenirea în scris a

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, Iaşi, 1943, p. 292.

[2] Al. Graur, *Valeria Guţu Romalo, „Corectitudine şi greşeală (Limba română de azi)"*, în SCL, 1972, nr. 5, p. 546.

formei arhaice *întru* (p. 73) — care, de fapt, nu a încetat niciodată cu totul să se întrebuinţeze — poate reprezenta, într-adevăr, cazul rar al unei manifestări preponderent stilistice preluate de o prepoziţie. Sonoritatea arhaizantă a formei pare să fie cauza preferinţei de care se bucură şi care, pînă la un punct, o poate justifica în exprimarea scrisă, înclinată către o uşoară artificialitate şi un uşor retorism. Mai păstrînd încă, în valoarea ei abstractă, de relaţie şi de scop, ecourile sensului concret, originar, ideea de „spaţiu înlăuntrul căruia se întîmplă ceva sau intră cineva"[2], ea poate imprima frazei un timbru aparte, efecte de somptuozitate şi solemnitate. Într-un context modern, ea poate aduce de asemenea un accent contrastant, cu rezonanţe de vechime.

Apariţia unor forme de plural semnalate de autoare în cazul unor substantive din categoria acelora care, prin noţiunile pe care le numesc, manifestă incompatibilitate cu ideea de număr ar putea fi situată în continuarea unor procese similare mai vechi ale limbii, prin care marca de plural a trecut, din semn gramatical, în semn semantic sau stilistic. Conştiinţa ilegitimităţii formei de plural a putut declanşa alunecări de sens sau numai schimbări de nuanţă în unele din cazurile semnalate ca uzuri greşite. Pluralului *proze* (p. 87) i-ar putea reveni, prin influenţă franceză, sensul, mai concret, de „texte scrise în proză"; analogia cu *poezie — poezii* ar putea atenua nota de minimalizare, de diminuare. Definitiv marcate peiorativ par însă să rămînă cuvinte ca: *înţelepciune — înţelepciuni, genialitate — genialităţi*. În general, diferenţierea de sens în cazul formelor de plural al abstractelor presupune o restrîngere a ideii, relativizarea, reducerea la proporţiile unui fapt concret. Notele stilistice se pot însă diferenţia după caz şi pot să cuprindă o gamă foarte largă. Faţă de situaţiile de mai sus, construcţia *pînă la sfîrşituri* (p. 87) — modificînd forma fixă *pînă la sfîrşit* — urmăreşte, în intenţie cel puţin, efectul contrar diminuării. Se încearcă aici sugerarea ideii de adîncire, pe care o recunoaştem, de pildă, în pluralul *veacuri* (DM înregistrează, dealtfel, pentru forma de plural a cuvîntului *veac* sensul, amplificat la limită, de „veşnicie", „eternitate"; într-un mod asemănător, pluralul *ceruri* s-ar putea despărţi de forma de singular, conţinînd ideea de „boltă", de „spaţiu vizibil", cu un sens dilatat pînă la ideea de „infinit").

Sîntem înclinaţi să punem pe seama unor intenţii expresive şi cîteva dintre modificările din regimul unor cuvinte pe care norma le indică obligatoriu cu determinanţi specifici. Construcţia „cei ce se fac vinovaţi" (p. 68) cu lipsa precizării obişnuite, introduse de obicei prin *de*, refuzînd complinirea, se dispensează, de fapt, de un element pe care nu-l mai socoteşte necesar, concentrîndu-se pe propria idee (de „vinovăţie"). Folosirea absolută a lui *semnifica* (p. 228) atrage atenţia asupra unui proces care se produce în familia cuvîntului şi care duce la restrîngerea sensului etimologic (semnificaţie = „conţinut", „înţeles"), prin deplasarea accentului semantic către ideea, mai particulară, de „expresivitate", „tîlc". Familia pare să se reorganizeze (în limbajul comun) sub dominaţia adjectivului *semnificativ*, în care ideea cea mai puternică este aceea de „expresivitate". Un proces oarecum asemănător de remodelare semantică afectează conţinutul substantivului *exeget* — într-un context care îl scoate din formaţia tipică (p. 236). O analogie cu evoluţia lui *specialist*, astăzi folosit curent fără determinant, se cuvine a fi luată în consideraţie.

Cum era de aşteptat, publicistica oferă terenul unor numeroase observaţii şi interpretări de ordin lexical. Fenomenul de cultism şi emfază se concretizează mai cu seamă cu mijloace lexicale. Lucrul este, pînă la un punct, explicabil, mai ales dacă avem în vedere angajarea publicisticii în comunicarea şi difuzarea noutăţii. De aici se pot naşte cu uşurinţă excese şi ele pot fi depistate uşor, mai greu se pot găsi însă mijloace de evitare sau înlăturare a lor. În cea mai mare măsură, excesele ţin de o folosire abuzivă a terminologiilor speciale din domeniul ştiinţific şi tehnic. Prin intermediul publicisticii, conştiinţa comună se întîlneşte cu spiritul ştiinţific, îl aduce la nivelul ei şi şi-l însuşeşte. Prin intermediul publicisticii, deci, se produce şi transferul terminologiei speciale în limbajul comun; acest transfer se însoţeşte de transformări mai mult sau mai puţin vizibile, dar aproape întotdeauna existente, de natură, mai ales, să aproximeze conţinutul prea special, să înlăture amănuntele „profesionale", „tehnice". De pildă, delimi-

[3] *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1934, tomul II, partea I.

tarea, tranşantă în limbajele speciale, între sensurile lui *evapora* şi *vaporiza* este atenuată şi chiar neglijată de vorbirea comună. Generalizarea unor termeni speciali este dusă adesea prea departe (fapt înlesnit şi de pluralitatea accepţiilor speciale — în funcţie de domenii, teorii etc. — cumulate de unul şi acelaşi cuvînt). În această situaţie ni se par a fi cuvinte ca *structură*, *valenţă*, care au ajuns în limbajul comun cu un înţeles atît de vag, de indecis, încît trezesc, pe bună dreptate, rezervă în rîndul vorbitorilor mai exigenţi.

Sensuri cu caracter special, neologice, se ataşează uneori (de obicei după modelele străine) unor cuvinte împămîntenite, completîndu-le cu note semantice noi. Valeria Guţu Romalo indică drept contradictorie, de pildă, formaţia „*cîmp activ*“ (p. 138), socotind ca trăsătură semantică de bază pentru *cîmp* ideea de „cadru pasiv“ al diferitelor forme de activitate. Ne întrebăm dacă conştiinţa comună ignorează accepţia ştiinţifică a cuvîntului, mergînd pînă la preluarea ideii de mişcare şi energie (*cîmp electric*,*cîmp magnetic* etc.). Dar, întorcîndu-ne la sensurile lui tradiţionale, ne întrebăm dacă în accepţiunea lui de „ogor“ nu este totuşi prezentă ideea de „activitate“ (Între *cîmp roditor* de pildă şi *cîmp activ* o simetrie nu este cu totul absentă ; dealtfel, DM indică — în cadrul sintagmei *cîmpul muncii* — desprinderea unui subsens „muncă“, „producţie“).

S-ar părea că desprinderea unor sensuri „figurate“ în cazul cuvintelor speciale este un proces care nu se poate pune întotdeauna pe seama limbii române ; neologismele sînt preluate adesea şi cu dezvoltările lor figurate sau familiare (fapt care ar fi în măsură să accentueze spiritul „european“ al limbii române). „O pasăre care navighează pe cer“ (p. 178) este prezentat drept caz de dezacord semantic. Argumentarea rămîne însă incompletă, de vreme ce se sprijină pe o prezentare incompletă a datelor necesare. Este invocat drept neconcordant sensul „a pluti ca o navă“ al verbului *naviga*, omiţîndu-se însă un al doilea sens consemnat de DM — "(despre vehicule aeriene) a pluti în aer, a zbura“. Dacă aducem în discuţie şi un sens pe care tot DM îl indică — de data aceasta la cuvîntul *pasăre*, sensul figurat de „avion“ —, putem conchide că nu avem de-a face cu o încălcare a acordului semantic, ci cu o variantă stilistică a lui.

Din seria cazurilor care ilustrează un proces opus neologizării (dar strîns legat de acesta, printr-o relaţie de reacţie) —, procesul de reactualizare a unor termeni vechi, arhaici, ne oprim asupra situaţiei cuvîntului *simţămînt* (p. 186). Faptul că în structura cuvîntului se recunoaşte formaţia hibridă nu este în măsură a-l înlătura din uz. (În secolul trecut, Bălcescu a preferat, într-o formă heliadescă, această formă calchiată). În conţinutul cuvîntului *sentiment* sensurile se grupează, în mare, în jurul a două idei principale, : una conţinînd „atitudinea emoţională“, pînă la „starea de afecţiune,“ cea de-a doua, pe un alt plan, vizînd „facultatea de a simţi, de a căpăta o impresie“, mergînd pînă la actul simţirii cu valoarea unei cunoaşteri specifice, cu caracter intim. *Simţămînt* s-a ataşat primului dintre cele două sensuri, ca sinonim total al acestuia. Poate fi preferat, ca atare, pentru sporul de concentrare.

În privinţa unor procedee actuale de formare a cuvintelor, a fost adusă în discuţie seria dubletelor substantivale produse de derivaţia „în cerc închis“ cu sufixul *-itate* (p. 196). Este într-o totul îndreptăţită întrebarea asupra foloaselor proliferării acestei serii în limba actuală. Datorită unor diferenţieri sinonimice în cazuri ca *lumină — luminozitate*, *religie — religiozitate*, acest proces nu poate fi împins cu totul în zona actelor gratuite ale limbii. Chiar şi în cazul unei sinonimii depline s-ar părea că acest sufix aduce totuşi o coloratură aparte, prin suprimarea ideii de organicitate, de naturaleţe (ex. : *graţie — graţiozitate*). Limba română cunoaşte modalităţi similare de dublare lexicală (*artificial — artificios*, *spectacular — spectaculos*, în categoria adjectivului, sînt dublete care nuanţează oarecum asemănător), deci se poate conta pe un simţ de percepere a diferenţelor specifice. Indicînd un context în care figurează substantivul *esenţializare*, autoarea îl trece, ca derivat, pe seama lui *esenţă*, întrucît dicţionarele nu au înregistrat un verb *esenţializa*. Ne întrebăm dacă uzul nu cunoaşte cu adevărat acest verb (ne gîndim şi la sensul figurat al verbului *dilua*, care s-ar cere complinit). Formele verbale cu sufixul *-iza*, despre care acad. Iorgu Iordan crede că este, în română, mai productiv chiar decît în franceză[4], de unde el provine, sînt deosebit de frec-

[4] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 238.

vente și este evident că ele pot servi unei vorbiri mai concise. Caracterul de formații spontane, de circumstanță, efemere, al unor cuvinte de felul substantivelor în *-itate* sau al verbelor în *-iza* ne obligă în adevăr să ne punem problema excesului care se produce în limbă în numele unei libertăți de creație care împinge adesea vorbirea pe panta improvizației. Ca și în cazul unor abateri de altă natură, o judecată prea drastică poate să fie riscantă. Limba își are imprevizibilul ei. Unele dintre greșelile de astăzi se vor impune și generaliza. Conștiința acestui fapt îndeamnă pe lingvist la prudență maximă. El poate totuși susține și sprijini cu competența sa ideea că dreptul de creație, de improvizație chiar, ca oricare drept, nu poate funcționa fără orice limită. Lucru pe care îl face dealtfel și cartea Valeriei Guțu Romalo. Forța și subtilitatea lingvistului care abordează problemele practice ale cultivării limbii se dovedesc în felul cum, punînd întrebările : unde sfîrșește corectitudinea ; unde sfîrșește libertatea ; de unde începe greșeala, reușește să sugereze și un răspuns.

Maria Vișoianu

Dicționar de sinonime, București, Editura Albatros, 1972, 488 p.

Deși nu deschide seria unui gen nou în lexicografia noastră, lucrarea de care ne ocupăm, semnată de un colectiv condus de prof. univ. Gh. Bulgăr, este primul dicționar de sinonime al limbii române care are în vedere aproape toate compartimentele vocabularului. Față de încercările similare anterioare în care materialul lexical este sărac, de obicei limitat la un singur domeniu sau la o anumită categorie de termeni (v. *Vocabular de cîteva vorbe sinonime* al lui Canella, București, 1867, primul în ordine cronologică apărut în limba română, sau *Sinonimele limbii române cu radicali diferiți în raport mai cu samă la lucrurile divine, la cult și la terminologia ecleziastică*, vol. I, întocmit de C. I. V. Severin, Iași, 1923, ca să le amintim pe cele notabile), recentul dicționar oferă o listă de cuvinte variată, care include, alături de termeni literari, cuvinte populare, regionale, învechite, familiare, livrești. Astfel, autorii și-au propus „să vină în ajutorul celor ce caută în diferite împrejurări termeni echivalenți, care să se poată substitui într-un context dat, pentru **a nuanța** lexical și stilistic comunicarea." (p. 24). Dicționarul propriu-zis este precedat **de un** amplu studiu introductiv, de „ Cîteva precizări preliminare" cu privire la concepția **și** structura dicționarului și de o listă de abrevieri folosite în redactarea articolelor. **În** studiul introductiv, prof. univ. Gh. Bulgăr, după definirea și discutarea noțiunii de **sinonim**, analizează lexicul limbii române pe etape istorice, în funcție de condițiile istorice **de** dezvoltare a limbii române literare pentru a sublinia „specificul istoric al sinonimiei" (p. 25) românești.

În cele ce urmează vom încerca să analizăm în ce măsură *Dicționarul de sinonime* răspunde scopului propus de autori. Pentru aceasta este necesar să luăm în discuție, în primul rînd, concepția care a stat la baza elaborării lui. Dacă în celelalte dicționare similare autorii au încercat, după modelul lexicografiei franceze, să sublinieze deosebirile semantice dintre sinonime, atrăgînd atenția asupra nuanțelor, gradațiilor de intensitate pe care le aduce fiecare termen dintr-o serie sinonimică, autorii *Dicționarului de sinonime*, dînd noțiunii de sinonim o accepțiune mai largă, înregistrează pentru fiecare cuvînt serii de echivalente, fără a încerca delimitări între acestea. Deci structura articolelor este concepută ca o enumerare nediferențiată de termeni cu sens apropiat. (La cuvintele polisemantice această enumerare se face pentru fiecare sens.)

Pentru cei familiarizați cu sensurile sau cu nuanțele de sens ale cuvintelor este ușor să remarce că în majoritatea cazurilor acești termeni nu sînt nici „sinonime identice", nici „aproape identice", ci sînt fie analogii, fie asociații. Considerînd sinonimele „acele cuvinte care au aproximativ același sens, putînd fi substituite unele cu altele într-un context dat, fără ca înțelesul acestuia să se schimbe" (p. 6), autorii au tratat identic raportul de sinonimie dintre cuvintele sau sensurile abstracte și cel dintre cuvintele cu conținut concret. La cuvintele sau sensurile abstracte seria de echivalente ilustrează două situații, care nu sînt, însă, diferențiate în dicționar. Pe de o parte este vorba,

într-adevăr, de sinonime perfecte, variaţiile semantice dintre cuvinte fiind imperceptibile, pe de altă parte de sinonime corespunzătoare diferitelor nuanţe cuprinse în sensul global al cuvîntului, sens care poate fi acoperit numai de întreaga serie (v. *comod-ă, decent-ă, decepţionat-ă, generos -oasă, generozitate, şugubăţ-eaţă, vigilent -ă* etc.). Deci termenii din această din urmă categorie nu reprezintă sinonime perfecte ale cuvîntului, aşa cum apar în dicţionar, ci sinonime ale diferitelor gradaţii semantice ale acestuia. Întrucît conţin o nuanţă proprie, aceste sinonime nu permit să le folosim oricum unele în locul altora.

Falsa sinonimie este şi mai evidentă la cuvintele cu conţinut concret, care „nu pot avea, în principiu, decît sinonime noţionale sau analogice ... sau, în alt plan, sinonime arhaice ori teritoriale"[1]. În cazul acestora seria sinonimică ne oferă, mai ales, sinonime parţiale, analogii sau asociaţii. Deoarece exemplele sînt foarte numeroase, vom ilustra această afirmaţie numai prin cîteva. Pentru cuvîntul *nevăstuică*, „mic mamifer carnivor cu corpul lung, subţire şi suplu, cu picioarele scurte şi cu botul ascuţit, avînd o blană moale, deasă, galbenă-brună vara şi alburie iarna (*Mustela nivalis*)"[2], se dau ca sinonime : *helge, hermelină* şi *hermină*. Aceste cuvinte, dintre care primele două sînt regionale, iar ultimul este literar, denumesc un alt animal, asemănător cu *nevăstuica*, (*Mustela erminea*). Deci raportul dintre ele şi *nevăstuică* poate fi cel mult de asociaţie, în nici un caz de sinonimie. La cuvîntul *stomac* (parte a aparatului digestiv, la om şi la animalele superioare, situat între esofag şi intestinul subţire, în care se face digestia alimentelor[3]) se înregistrează ca sinonime cuvintele : *abdomen, pîntece, burtă*, (reg.)*foale*, care denumesc o altă noţiune (partea de sub piept a corpului, la om şi la animale, în care se află stomacul, intestinele, organele de reproducere etc.[4]).

Sinonimia aparentă dintre aceste cuvinte ar putea fi explicată fie printr-o extindere a sensului cuvîntului *stomac* la un anumit nivel al limbii, fie prin folosirea improprie a lui de o anumită categorie de vorbitori. O situaţie similară întîlnim la cuvintele : *fiord* (definit prin *golf*), *polei* (definit prin *chiciură*), *dană* (definit la sensul **2** prin *plută*) etc.

De aceea, în ce ne priveşte ,avem rezerve faţă de posibilitatea ca *orice* vorbitor al limbii, care consultă dicţionarul, să folosească sinonimul cel mai potrivit al unui cuvînt într-un anumit context, pentru nuanţarea lui stilistică sau pentru precizia comunicării, fără ca înţelesul acestuia să se modifice.

Întrucît într-o recenzie nu avem posibilitatea să cuprindem toate cazurile care ar putea fi discutate, vom desprinde numai cîteva probleme de concepţie şi de redactare.

După cum se ştie, întocmirea listei de cuvinte constituie o problemă dificilă pentru un dicţionar de proporţii reduse. În linii mari, autorii s-au condus după lista de cuvinte din *Dicţionarul limbii române moderne*, dar lipsa unui criteriu bine precizat de selectare a cuvintelor lasă, pe alocuri, impresia unei trieri arbitrare. Cînd facem această afirmaţie, ne gîndim, în primul rînd, la materialul lexical popular, regional, familiar, arhaic, iar în cadrul acestuia la lexicul regional, care este cel mai bine reprezentat.

Ar fi trebuit ca, într-un dicţionar ca cel analizat, criteriul selectării termenilor neliterari în funcţie de frecvenţa lor în limbă să fie folosit cu mai multă rigurozitate. Căci, alături de cuvinte, spre exemplu, regionale mai cunoscute, deci cu o frecvenţă mai mare în limbă, se întîlnesc regionalisme rare, cu o circulaţie limitată, de obicei, la un anumit grai (v. *boscîrţă, boscoană, chersîn, cloţan, culbec, glajă, imală, imos -oasă, laibăr, pult, pup*[1], *pup*[2], *uiagă* etc.). Includerea lor în dicţionar nu era necesară, deoarece asemenea cuvinte ar putea servi pentru expresivitatea sau diversitatea unei comunicări numai în măsura în care vorbitorul aparţine graiului respectiv. O altă obiecţie în legătură cu lista de cuvinte este încărcarea acesteia cu un număr mare de omonime lexicale nejustificate. Din necesităţi de lucru, numeroase cuvinte unice din punct de ve-

[1] Mircea Radu, *Observaţii în legătură cu sinonimia*, în „Limbă şi literatură", XIII, 1967, p. 115.

[2] *Dicţionarul limbii române*, Seria nouă, Tomul VII, litera N, Bucureşti, 1971.

[3] *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.

[4] *Ibidem*, cuvîntul *pîntece*.

dere etimologic sînt rupte în articole independente, în funcţie de apartenenţa lor la diferite părţi de vorbire. În mod sistematic, valoarea de adjectiv este izolată de aceea de adverb (v. *anume, brusc, circular, curat, grozav, iute, natural, profund, rar, repede, scurt, strîmb, tare* etc.) sau de aceea de substativ (v. *cult, mititel, pîrdalnic, senin, străbun, zdrobitor* etc.). Rareori autorii s-au abătut de la regula generală, incluzînd sub aceeaşi formă-titlu două valori gramaticale ale aceluiaşi cuvînt (v. *aparte* adj. şi adv. sau *trecător -oare* adj.cu indicaţia subst. la sensul 2).

În schimb, cînd separarea omonimelor s-ar fi justificat din punct de vedere etimologic şi semantic, autorii nu procedează astfel. Este cazul cuvîntului *şui, şuie*, cu două grupuri de sensuri diferite, care ilustrează două etimologii diferite.

Un alt criteriu pur morfologic de separare a aceluiaşi cuvînt în articole independente, folosit, însă, numai de unii dintre redactori, este categoria numărului. În general, la cuvintele polisemantice, folosirea la plural a unuia dintre sensuri se indică la sensul respectiv, deci în cadrul cuvîntului, înaintea definiţiei (v. *para*[1], *străbun*[1] etc.). În cazul cuvintelor *braţ* şi *literă*, spre exemplu, se procedează greşit, izolîndu-se cu formă-titlu independentă sensul acestora cînd se folosesc numai la plural.

Deşi, în stabilirea seriilor sinonimice ale unui cuvînt, autorii au ţinut seama de aspectul gramatical al acestuia, totuşi corespondenţa dintre valoarea gramaticală a cuvîntului-titlu şi cea a sinonimelor sale nu este realizată peste tot în dicţionar. Ca urmare, se întîlnesc substantive definite prin sinonime adjective (v. *coate-goale, farfara, papagal, spirt* etc.) sau adjective definite prin substantive (v. *chemător -oare, necuvîntător -oare* etc.).

Referindu-ne la partea tehnică a redactării, vom face cîteva observaţii de amănunt. La un sondaj superficial, se pot constata scăpări în alfabetizarea cuvintelor, aproape la fiecare literă (ex.: *brebenel* apare după *brebenoc*, *circuit* după *circulară*, *pizmă* după *pizmui*, *pîine* după *pînişoară*, *pîrghie* după *pîrgui*, *transpare* după *transparent* etc.). În ce priveşte ordinea omonimelor, lipsa unui criteriu unic este evidentă. Autorii nu au ţinut seama în mod consecvent în alfabetizarea lor nici de ordinea alfabetică a indicaţiilor valorii lor gramaticale (v. *bun*[1] *-ă* adj., *bun*[2] adv., *bun*[3] s. m., *bun*[4] s. n., *para*[1] i s. f. *para*[2] vb., *repede*[1] adj., *repede*[2] adv., *tip*[1] s. m., *tip*[2] s. n. etc. pe de o parte, *tol*[1] as.v., *tol*[2] s. n., *tol*[3], *toată* adj., *radical*[1] s. n., *radical*[2] *-ă* adj., *radical*[3] adv., *tare*[1] adv., *tare*[2] adj., *termen*[1] s. n., *termen*[2] s. m. etc. pe de altă parte), nici de forma-titlu (unică sau dublă) a lor (v. *tipic*[1] s. n., *tipic*[2] *-ă* adj., *curat*[1] adv., *curat*[2] *-ă* adj., *preliminar*[1] s. n. *preliminar*[2] *-ă* adj. etc. pe de o parte, *natural*[1] *-ă* adj., *natural*[2] adv., *berc*[1]*-bearcă* adj., *berc*[2] s. m. etc. pe de altă parte). Aceste fluctuaţii s-ar fi putut evita dacă s-ar fi adoptat numai unul din cele două criterii.

În mod cu totul nejustificat unele omonime nu primesc număr de ordine (ex. *bărbat* s. m., *bărbat -ă* adj., *dres* s. n., *dres, dreasă* adj., *deşert* s. n., *deşert -artă* adj., *grozav -ă*, adj., *grozav* adv., *luciu* s. n., *luciu -ie* adj. etc.). De asemenea, s-a procedat greşit neindicîndu-se numărul omonimelor cînd acestea apar într-o serie sinonimică (v. *uscat, total, tip, tip, şiret, bun, brac, şiret, ciuf* etc. în seria de echivalente ale cuvintelor *uscăţiv -ă, sumă, gen, persoană, şnur, bunic, bucată, şmecher, bufniţă* etc.).

Avînd în vedere caracterul normativ pe care trebuie să-l aibă orice dicţionar, autorii ar fi trebuit să acorde mai multă atenţie formei-titlu a cuvintelor, atunci cînd acestea sînt folosite în serii sinonimice. Astfel, se întîlnesc cuvinte înregistrate în forma variantelor lexicale sau chiar fonetice (v. *şireag* pentru *şirag* la *colan*, *oghial* pentru *ogheal* la *pilotă*, *sulemeneală* pentru *sulimeneală* la *fard*, *văpsea* pentru *vopsea* la *fard*, *flanel* pentru *flanelă* la *pulover*, *pîntec* pentru *pîntece* la *burtă* şi *foale*, *hogeac* pentru *hogeag* la *horn* etc.).

Alteori, acelaşi cuvînt este lucrat cu două forme-titlu independente, a doua formă fiind o variantă lexicală. Este cazul cuvîntului *hogeag*, care apare, pe de o parte, în această formă la *H* cu trimitere la *horn*, iar pe de altă parte la *O*, ca articol, în forma variantei *ogeac*.

Urmărind parantezele de circulaţie sau de domeniu, cititorul rămîne nedumerit de modul inconsecvent în care sînt folosite. Unele cuvinte, articole în dicţionar, nu primesc, cînd sînt înregistrate într-o serie de echivalente la alte cuvinte, paranteza de circulaţie pe care o au (v. *predoslovie* la *prefaţă* şi *introducere*, *dropică* la *hidropizie*, *lube-*

niță la *pepene*, *abraș* la *rău*[3], *știmă* la *rusalcă*, *șaică* la *șalupă* etc.). La altele în aceeași situație, paranteza este modificată, astfel încît același cuvînt apare în dicționar cu două paranteze diferite.Cuvîntul-titlu *bagdadie* cu paranteza (reg.) apare ca sinonim la *babă*[2] cu paranteza (Mold.). La fel se procedează și cu cuvîntul *brac*[2] în seria sinonimică de la *bucată*. Cuvîntul *condur*, cu paranteza (înv.), primește paranteza (reg. !) cînd este înregistrat în seria de echivalente ale cuvîntului *pantofi*. Paranteza (pop.) a cuvîntului-titlu *foale* (de fapt inexactă) devine (reg.) cînd apare ca sinonim la cuvintele : *pîntece*, *abdomen*, *burtă*. Cuvîntului *găligan* i se transformă paranteza (deprec.) în (fam.) la *gligan*. Ceea ce considerăm mai grav este indicarea falsă a unor paranteze de circulație. Astfel, cuvinte literare ca : *epigastru*, *erizipel*, *craniu* sînt lucrate cu paranteza (pop.), iar *carlof*, *cocostîrc* primesc paranteza (reg.), în timp ce unele dintre sinonimele lor regionale sau populare (ex. *barabulă*, *hîrcă*, *leastă*, *căpățînă* etc.) sînt considerate literare, neavînd nici o indicație de circulație.

Precizarea domeniului se face, în general, corect într-o paranteză inițială (v. *anemonă*, *lilhărea* etc.). Dar există cuvinte la care paranteza ori este substituită printr-o alta explicativă în definiția cuvîntului, autorii abătîndu-se de la normele propuse (v. *babă*[3], *babușcă*, *ocheană*), ori lipsește cu totul (v. *necrofor*, *albișor*, *albișoară*). La ultimele trei cuvinte indicarea domeniului (*Entom.* la primul, *Ihl.* la următoarele) era cu atît mai necesară cu cît sinonimele prin care sînt definite nu figurează în lista de cuvinte a dicționarului.

Dintre prescurtările folosite pentru indicarea domeniului, a valorilor gramaticale etc., unele apar într-o listă specială la începutul lucrării, altele nu au nici o explicație (ex. med., v. *tenie* ; *pref.*, v. *ultra* ; tipogr., v. *cursiv* ; jur., v. *perima* ; lat., v. *lorică*).

Pentru economia lucrării, seriile sinonimice de la cuvintele aceleiași familii apar numai la cuvîntul „cel mai bogat și mai obișnuit" (p. 25) din familia respectivă. Ceilalți termeni, figurînd în dicționar ca trimitere la acesta, era obligatoriu să fie înregistrați în seria lui de echivalente. Dar, cum rigorile lexicografice nu sînt respectate cu consecvență (ex. *ferice* adj. — v. *fericit*, *bălsăma* vb. — v. *îmbălsăma*, *melodic* *-ă* adj., -v. *melodios*, *prostănac* *-ă* adj. — v. *prost*, *purga* vb. — v. *purifica*, *vicleșug* s. n. — v. *viclenie*), dificultatea apare mai ales la cuvintele polisemantice, deoarece apartenența la aceeași familie lexicală nu presupune și suprapunerea exactă, în orice context, a tuturor sensurilor cuvintelor-sinonime din familie.

Dacă în această situație nu apare clar raportul real de sinonimie dintre cuvinte, cu atît mai nejustificată este înregistrarea unor trimiteri la cuvinte care nu sînt articole în dicționar (ex. *povestaș* s. m. — v. *povestitor*, *botos* *-oasă* adj. — v. *bosumflat* etc.). Exemplele de acest gen nu se întîlnesc numai între sinonimele discutate. Procedeul este frecvent folosit. Ca și în cazul trimiterilor, unele cuvinte (ex. : *brezaie*, *ceaslov*, *obrăzar*, *smicea*, *urloi* etc.) nu sînt înregistrate în seria de echivalente ale sinonimului sau ale sinonimelor prin care au fost definite. Altele (ex. : *adoptiv*, *bătelișie*, *buluchbașă*, *barșon*, *gîlcej*, *chisău*, *benoar*, *brîglă*, *pelliță*, *stoler*, *șabăr*, *zdrobitor*[1] etc.) sînt definite prin cuvinte care nu figurează în dicționar, multe fiind puțin cunoscute unui număr mai mare de vorbitori.

Nu putem încheia fără a atrage atenția asupra unor greșeli de tipar, care ar fi justificat anexarea unei erate. Din economie de spațiu vom semnala cîteva : în seria de echivalente ale cuvîntului *clică* apare sinonimul *ceartă* pentru *ceală* ; valorile gramaticale ale cuvintelor *chior*[2], *alcool*, *gen*, *otova* sînt indicate greșit (s. n. pentru s. m. la primul, s. m. pentru s. n. la următoarele două, adv. pentru adj. la ultimul) ; la omonimele *profund*[1] adj., *profund*[2] *-ă* adv. valorile gramaticale sînt date invers ; s-a omis precizarea (pl.) la cuvîntul-titlu *căișori* ; cuvîntul *aproape* apare cu exponent la număr deși nu există un alt omonim ; la cuvîntul *tînăr*[2] *-ă* adj. accentul lipsește, iar la *culie* este pus greșit pe *e* etc.

O reeditare a *Dicționarului de sinonime*, lucrare utilă pentru diferite categorii de cititori interesați să stabilească raporturi semantice între cuvinte, ar trebui să aibă în vedere atît precizarea exactă și corectă a raportului de sinonimie dintre cuvinte, cît și remedierea unor confuzii, greșeli etc.

februarie, 1973 *Doina Cobeț*

MIHAI DRĂGAN, *B. P. Hasdeu*, Iaşi, Editura Junimea, 1972, 307 p.

Lucrarea lui Mihai Drăgan reprezintă o cuprinzătoare monografie dedicată vieţii şi operei lui B. P. Hasdeu şi, cel puţin din acest punct de vedere, ea vine să umple un gol resimţit multă vreme de istoria literară. Studiile apărute pînă acum, datorate altor cercetători, au avut în vedere fie aspecte particulare ale operei lui Hasdeu, fie doar stabilirea sumară a unor puncte de orientare în vasta şi multilaterala lui operă. Studiul lui Mihai Drăgan nu-şi propune să epuizeze toate problemele şi nici să intre în lucruri de amănunt. Atras de reconstituirea unui portret de ansamblu, autorul reuşeşte să ofere liniile de forţă ale personalităţii şi operei lui Hasdeu, descifrate cu claritate şi subliniate pregnant. Nu vor putea fi aflate în această monografie analize detaliate, deoarece, efectuate într-adevăr, dar în subsidiar, acestea sînt prezente numai prin rezultatele lor. În acest sens, despre lucrarea lui Mihai Drăgan se poate vorbi ca despre o veritabilă sinteză, cea mai largă existentă în clipa de faţă, referitoare la Hasdeu.

Dacă Mihai Drăgan s-ar fi mulţumit să opereze o simplă juxtapunere a opiniilor emise pînă acum despre Hasdeu, ar fi rezultat o lucrare interesantă, dar mai puţin personală. Este tocmai ceea ce autorul studiului a refuzat să facă, în virtutea unei concepţii bine gîndite despre rolul istoricului literar. Spirit cercetător, preferînd afirmaţiile proprii împrumuturilor străine, Mihai Drăgan investighează cu perseverenţă materialul, asupra căruia ne oferă păreri personale, argumentate cu fapte. Evitînd speculaţiile, el recurge la o cercetare atentă a faptului propriu-zis, din care extrage probleme noi, pe care, de cele mai multe ori, istoria literară fie că le-a ignorat, fie că le-a răstălmăcit. În acest sens, elocvent este capitolul despre activitatea politică a lui Hasdeu, bogat documentat şi precis în afirmaţii. Se scot în evidenţă liniile principale ale întinsei publicistici politice a lui Hasdeu, precum lupta pentru independenţă, pentru unitatea tuturor românilor. Hasdeu fiind însă o personalitate extrem de greu de fixat într-un cadru precis, autorul s-a lăsat antrenat uneori, după opinia noastră, de unele afirmaţii ale lui Hasdeu privind propria poziţie, fără a le corobora suficient cu atmosfera politică a anilor 1860 —1900. S-ar fi observat, poate, mai multe poziţii de conjunctură ale eruditului savant, greu de explicat astăzi în alt mod. Este posibil ca asemenea lucruri să nu fi intrat în obiectul monografiei lui Mihai Drăgan, fascinată — s-ar putea zice — de faptele noi şi de concluziile care, urmînd din ele, sînt capabile să răstoarne locurile comune.

Sensul polemic al studiului său apare astfel, cu pregnanţă, ca rezultat al unei necesităţi permanente pe care o resimte istoria literară de a se rescrie, verificînd locurile comune şi înlăturînd prejudecăţile didacticiste. Sînt numeroase exemplele care pot fi extrase din studiul lui Mihai Drăgan pentru a argumenta aceste afirmaţii. Ne mărginim a reaminti paginile în care se discută concepţiile ideologice ale lui Hasdeu, cărora, contrar opiniilor tradiţionale, li se găsesc multe puncte comune cu acelea ale lui Eminescu. De asemenea, se subliniază cu deplină îndreptăţire înrudirile dintre concepţia asupra literaturii a lui Hasdeu şi a lui Maiorescu, între care se vedea, de obicei, un antagonism exagerat. Ne considerăm, de aceea, îndreptăţiţi să afirmăm că despre capitolul dedicat lui Hasdeu ca „teoretician şi critic literar" se poate spune că însumează pagini pe care orice istorie a opiniilor despre teoria literară românească din a doua jumătate a secolului trecut nu le poate ignora.

Merită subliniată, de asemenea, şi luarea de poziţie împotriva acelora care au minimalizat, cu sau fără intenţie, rădăcinile profund naţionale ale personalităţii şi creaţiei lui Hasdeu. De cîte ori are prilejul, Mihai Drăgan reliefează importanţa, considerată covîrşitoare, a lui Alexandru Hasdeu asupra fiului său Bogdan în ceea ce priveşte formarea sa în spirit patriotic şi naţional. Nu se trece nici peste legăturile strînse ale lui B. P. Hasdeu, din anii studenţiei, cu mişcarea culturală din România, conchizîndu-se cu justeţe că, „deşi aflat, o perioadă de vreme, într-un mediu străin naţionalităţii sale, Hasdeu se formează, de fapt, în cadrele spiritualităţii naţionale româneşti".

Atras de ceea ce este nou, Mihai Drăgan foloseşte faptul de istorie literară pentru a scrie, în lumina aceloraşi binevenite opinii despre ineditul perspectivelor, pagini ce contribuie la definirea personalităţii lui Hasdeu.

Dar Mihai Drăgan nu este adeptul unei factologii sterpe, ci, așa cum s-a afirmat mai înainte, supune faptul argumentării opiniilor personale, pe care le avansează cu îndrăzneală și le susține cu fermitate. Fapt, opinie proprie și argumentare se întrunesc în monografia lui Mihai Drăgan sub zodia respectării a ceea ce el ar dori să fie „adevărul" în istoria literară. Adversar tenace al ideilor preconcepute, el reușește să ofere un portret ce cuprinde esențialul personalității lui Hasdeu, așa cum l-a dedus din analiză și cum îl urmărește în întregul său studiu : aspirația spre „totalitate", întemeiată pe o contradicție creatoare între un „pozitivism riguros" și un „romantism învolburat".

Dan Mănucă

DAN MĂNUCĂ, *Scriitori junimiști*, Iași, Editura Junimea, 1971, 272 p.

Această carte a rezultat dintr-o lectură nouă și lipsită de prejudecăți estetizante a literaturii unei categorii de scriitori pe care, pînă acum, istoriile literare fie că îi discutau sumar, fie că îi treceau cu vederea. Este vorba de unii dintre junimiștii mai puțin cunoscuți (Samson Bodnărescu, Gh. Bengescu-Dabija, Leon Negruzzi, Scarlat Capșa, Anton Naum, Nicolae Scheletti), precum și de cîțiva dintre autorii pentru care contactul cu societatea ieșeană a fost întîmplător sau de scurtă durată (Dimitrie Petrino, Iancu Alecsandri, Mihail D. Cornea, Ioan Ianov, I. Pop Florantin). Pentru că nu întotdeauna era evidentă existența unor relații politice sau literare între acești oameni și „Junimea", D. Mănucă a fost preocupat, în fiecare studiu, să demonstreze „junimismul" scriitorului respectiv. Dacă sînt sau dacă nu sînt toți acești scriitori „junimiști" în toată puterea cuvîntului este, totuși, o chestiune mai puțin importantă. Ceea ce interesează în primul rînd este în ce măsură se justifică eforturile exegetului și dacă, realmente, istoria literară se îmbogățește prin acest efort sau se îmbogățește doar lista de nume a unui viitor manual de istorie literară.

Lectura cărții poate să convingă pe oricine că cercetările laborioase și perseverente ale autorului au fost pe deplin răsplătite de rezultatele obținute. Ceea ce ar fi fost, poate, de dorit era o mai atentă cenzurare a unui devotament care atenuează spiritul critic, devotament pe care-l simțim izvorît dintr-o profundă cunoaștere a materialului faptic și din familiarizarea cu problemele epocii respective.

Spunem aceasta deoarece avem impresia că față de unii dintre scriitorii discutați exigența *criticului literar* nu s-a arătat egală inteligenței cu care *istoricul literar* a urmărit sinuoasa evoluție a relațiilor sociale și literare și pasiunii cu care a știut să descopere și să folosească informații necunoscute pînă acum. Stăpîn pe un bogat material de fapte literare, Dan Mănucă le-a clasificat ingenios, dar această ingeniozitate s-a dovedit, în cîteva rînduri, perfidă, conducîndu-l spre apropieri și filiații pe care nu le considerăm pe de-a întregul rezistente (v. cum este apreciată proza lui Iancu Alecsandri, discuția relativă la valoarea nuvelisticii lui Leon Negruzzi, caracterizarea de ansamblu a dramaturgiei lui Gh. Bengescu-Dabija). Fiecăruia dintre scriitorii discutați i se face, într-un mod sau altul, dreptate, adică i se reatribuie un loc, altul decît cel știut pînă acum, într-o istorie literară care l-a neglijat. Și în cazul lui Samson Bodnărescu sau în cel al lui Dimitrie Petrino lucrurile așa și trebuie să stea, meritele exegetului fiind incontestabile. În alte cazuri însă, cu toate că demonstrația rămîne aproape de fiecare dată rezonabilă, cititorul încearcă o rezistență în fața acestor încercări de reconsiderare. Această rezistență a noastră are, probabil, o cauză în prejudecățile hrănite de locurile comune ale cercetărilor mai vechi, dar tot atît de reală este și o alta, și anume aceea că, la Iancu Alecsandri, Leon Negruzzi și chiar Anton Naum, ceea ce ni se oferă de către autorul studiilor în sprijinul afirmațiilor sale nu ni se pare suficient de convingător. În această situație, singurul repros pe care îl aducem cărții este acela că judecata de valoare este, în unele exegeze, părtinitoare, ca un revers al situației de pînă acum, și se ajunge astfel la un exces de natură opusă. Pînă mai ieri acești literați aproape că nu existau în conștiința istorico-literară, iar acum li se atribuie mai mult decît merită.

Cartea a fost gîndită din perspectiva întregii mişcări junimiste. Între articole există numeroase conexiuni, uneori subliniate chiar de autor. Astfel, versurile lui M. D. Cornea sînt comparate cu cele ale altor poeţi de la „Junimea", studiul despre I. Ianov începe cu o frază care trimite la tot ceea ce s-a spus în paginile anterioare în legătură cu destinul literar al scriitorilor discutaţi, iar în cel dedicat lui N. Scheletti se dau informaţii despre începuturile „Junimii" etc. Fiecare studiu are două părţi. Una dintre ele, prima, priveşte viaţa scriitorului şi este, de fapt, un portret moral şi spiritual al omului realizat cu mijloace directe (suportul documentar) şi indirecte. Această primă parte este un prilej de relevare a unei serioase construcţii biografice, bazată pe documente extrase din arhive şi, de multe ori, descoperite chiar de Dan Mănucă, precum şi pe o pătrunzătoare lectură a operei celui în cauză şi a mărturiilor furnizate de literatura memorialistică închinată junimismului. Sînt studiate şi exploatate pasaje semnificative din scrierile autorului (cu ajutorul versurilor lui Anton Naum se stabileşte o posibilă biografie şcolară), din scrisorile şi mărturisirile contemporanilor, din articole publicate în periodicele vremii etc. Cea de a doua parte a studiului este mai mult o complinire a celei dintîi şi mai puţin o independentă analiză a producţiei literare, şi aceasta cu puţine excepţii (Samson Bodnărescu şi Gh. Bengescu-Dabija). Se obţine astfel, după ce portretul scriitorului părea definitiv trasat, un altul, nu esenţial diferit de cel dintîi, dar cu umbrele puse deosebit, mergînd mai în profunzime şi încercîndu-se, în consecinţă, să se obţină şi semnificaţiile scrierilor din această împletitură de date sociale şi psihologice. În unele cazuri, textul literar nu a avut consistenţa artistică pe care o astfel de întreprindere o pretindea. Atunci însă cînd această consonanţă între operă şi biografie sau între operă şi personalitate a existat, echilibrul se face simţit şi în ceea ce priveşte rezultatele obţinute. Este, mai ales, cazul studiului dedicat lui Samson Bodnărescu. Imaginea poetului apare acum cu totul alta, faţă de cea pe care ne obişnuisem să o acceptăm : intelectual cu serioasă aplecare către speculaţia filozofică, spirit critic şi nu rob al unui mimetism conjunctural ; poet sensibil şi original, atras de formele prozodice neobişnuite şi încercînd specii literare diverse şi rare ; prozator mai mult decît abil, avînd lucruri deosebite de spus şi izbutind în egală măsură ca autor de nuvele, eseuri, legende filozofice, însemnări zilnice etc. La fel de interesante ni s-au părut şi studiul referitor la Dimitrie Petrino în care s-au urmărit şi s-au clarificat mobilurile comportării atît de stranii a poetului bucovinean, studiul dedicat ciudatului poligraf I. Pop Florantin sau cel care îl are ca obiect pe Vasile Pogor.

Trebuie să subliniem şi atenţia cu care s-au analizat tehnica poetică (uneori chiar şi acolo unde nu exista !), utilizarea unor motive literare, modul în care au fost receptate în epocă versurile unui Ianov sau Petrino. Poate că, în ceea ce priveşte dramaturgia lui Gh. Bengescu-Dabija, mai interesantă ar fi fost o demontare a mecanismelor succesului obţinut printre contemporani (prilej de reflecţii sociologice), decît nemiloasa analiză a „schemei" dramatice, utilizate atît de monocord şi de neatractiv de dramaturg.

În sfîrşit, pentru a încheia, nu am înţeles de ce lipsesc din această carte junimişti ca Ştefan Vîrgolici şi Theodor Şerbănescu, autori mult mai apropiaţi ca ideologie literară de un S. Bodnărescu, decît I. Alecsandri sau I. Ianov. Şi, mai ales, de ce autorul nu a simţit nevoia unui studiu introductiv, sintetic, prin care s-ar fi limpezit, desigur, multe din chestiunile discutate în această recenzie.

Remus Zăstroiu

ADRIANA ILIESCU, *Reviste literare din ultimul deceniu al secolului al 19-lea*, Bucureşti, Minerva, 1972, 301 p.

După ce într-un studiu anterior s-a ocupat de revista „Literatorul", Adriana Iliescu dedică un altul cercetării unui deceniu de viaţă literară (1890—1900). Aceşti zece ani sînt priviţi dintr-o perspectivă mai puţin obişnuită pentru studiul istorico-literar mai nou, autoarea arătîndu-se interesată de revistele literare ale epocii şi de rolul lor în evoluţia literaturii româneşti.

Cartea se bazează pe două convenţii de metodă. Prima este limitarea cu totul subiectivă a perioadei studiate, limitare care nu rezultă nici din desfăşurarea evenimentelor sociale şi politice şi nici din raţiuni de natură mai specială, caracteristice domeniului discutat (regruparea revistelor, modificarea redacţiilor, apariţia unei orientări literare noi etc.). Studiul fragmentar al istoricului unor reviste dintre cele mai interesante (pentru „Contemporanul" numai anii 1890 şi 1891, pentru „Convorbiri literare" şi „Familia" numai anii 1890—1900) este o a doua convenţie, care derivă nemijlocit din prima. Odată ce acceptă însă aceste, să zicem, inovaţii metodologice, nimic nu va împiedica un cititor atras de mozaicul de fapte şi nume din care este alcătuit fundalul unei epoci literare să urmărească interesanta desfăşurare a seriei de articole monografice închinate revistelor discutate, desfăşurare care este, de fapt, însăşi coloana vertebrală a cărţii. Această organizare cronologică şi liniară, justificată, probabil, din punctul de vedere al autoarei, este tot atît de contestabilă din multe alte puncte de vedere (gruparea revistelor în jurul unor cenacluri şi mişcări literare ; urmărirea evoluţiei lor în raport cu activitatea unor personalităţi cum ar fi Al. Macedonski sau A. Bacalbaşa ; stabilirea filiaţiilor născute ca urmare a prezenţei în mai multe redacţii a aceloraşi redactori şi colaboratori ; detaşarea publicaţiilor strict literare de cele cu profil mixt, cultural-literar, politic-literar). Lipsită astfel de o necesară sistematizare a bogatului material informativ reunit între copertele ei, cărţii îi lipseşte şi o încercare mai hotărîtă de sinteză, pe care nu o suplineşte schiţa istorică din capitolul introductiv intitulat *Un sfîrşit de veac literar : deceniul 1890—1900. Repere şi consideraţii.*

Toate aceste rezerve privind metoda adoptată nu micşorează însă cu nimic meritele autoarei, care se dovedeşte o excelentă cunoscătoare a perioadei studiate, nu numai sub aspectul literar, ci şi sub acela mai complex al vieţii social-politice.

Sînt prezentate în cartea Adrianei Iliescu, dintre numeroasele periodice literare editate în acei ani, doar treizeci şi unu, printre care „Familia", „Convorbiri literare", „Contemporanul", „Şcoala nouă", „Moftul român" şi „Moş Teacă", „Viaţa" şi „Vatra", „Floare albastră". Cu cîteva excepţii, sînt cele mai importante reviste din epoca respectivă. Remarcabil este faptul că pentru fiecare periodic s-a căutat un element particular de construcţie, ocolindu-se monotonia pe care ar fi produs-o aplicarea nediferenţiată a unei singure scheme de articol. Astfel, pentru „Moş Teacă", autoarea stabileşte cu pătrundere trăsăturile specifice ale atitudinii sociale din care au derivat criticismul şi satira, de multe ori, necruţătoare. În schimb, „Moftul român", revistă, la urma urmelor, tot satirică şi umoristică, este văzută, în primul rînd, ca o tribună de manifestare socială şi literară a unei personalităţi : I. L. Caragiale. La „Contemporanul" se încearcă o situare în peisajul publicistic al vremii şi se discută raporturile dintre orientarea critică a revistei (pe care o dădea Gherea) şi diferitele curente literare (romantism, realism critic). Autoarea face în cadrul acestui articol ceea ce ar fi trebuit să facă pentru întreaga carte, adică urmăreşte reţeaua de fire prin care periodice ca „Evenimentul literar" sau „Adevărul literar" (cînd era condus de A. Bacalbaşa) au preluat de la „Contemporanul" nu numai atitudinile publicistice, dar şi ideile directoare, bineînţeles cu limitele impuse de cultura şi experienţa tinerilor redactori de la cele două reviste.

Desigur că pentru fiecare din revistele studiate posibilităţile discuţiei nu au fost epuizate şi că nu întotdeauna ceea ce scrie Adriana Iliescu este cu totul convingător. Ar fi fost bine dacă se evita o anumită grabă în redactare, ceea ce ar fi adus un plus foarte necesar de claritate a exprimării. De asemenea, destul de des (v. articolele despre „Moş Teacă", „Viaţa" ş. a.) este folosită o relatare a conţinutului revistelor pe numere „în numărul 9", „în numărul 10" etc.), care dă impresia, nevoită şi, probabil, inexactă, că operaţia de redactare a fost adesea înlocuită prin una de simplă transcriere a fişelor. În sfîrşit, trebuie să semnalăm cu regret transcrierea neglijentă a unor nume de scriitori străini (S. Prudhomme pentru Sully Prudhomme ; Ed. Poe pentru Edgar Allan Poe ; Maetherlink pentru Maeterlinck ; Suderman şi Hauptman pentru Sudermann şi Hauptmann).

Remus Zăstroiu

M. BUCUR, B. CAPESIUS, G. DAVID, AL. DIMA, K. ENGEL, RODICA FLOREA, E. MANU, I. OPRIŞAN, O. PAPADIMA, *Istoria şi teoria comparatismului în România*, sub îngrijirea ştiinţifică a prof. Al. Dima şi Ovidiu Papadima, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1972, 360 p.

Din iniţiativa Institutului de istorie şi teorie literară „G. Călinescu", s-a elaborat şi publicat acest frumos volum care prezintă istoria şi profilul specific al disciplinei comparatiste în ţara noastră. Este, după cît ştim, prima tentativă de acest gen pe plan mondial şi, putem afirma, o tentativă reuşită.

Prezentarea lucrării, semnată de Al. Dima, dă indicaţii clare asupra tradiţiilor de spirit comparatist inscrise în umanismul românesc încă de la cărturari de larg orizont ca Dimitrie Cantemir, ulterior la Odobescu, Hasdeu şi Eminescu, încercat ca metodă de cercetare spre sfîrşitul veacului trecut şi ajuns la maturitate în regimul socialist.

Istoria şi teoria comparatismului în România este o realizare colectivă a mai multor colaboratori, sub conducerea ştiinţifică a profesorilor Al. Dima şi Ovidiu Papadima. Titlul volumului îi exprimă cuprinsul şi aspectul dublu, istoric, construit pe etape de dezvoltare, şi teoretic, ca disciplină umanistă în plină ascensiune în ultimele decenii, cînd ştiinţa noastră istorico-literară a izbutit să afirme literatura românească în contextul celei universale. Faptul chiar că în comparatismul românesc regăsim un paralelism izbitor cu cel apusean — acel *sincronism* teoretizat de E. Lovinescu — constituie un argument în sprijinul deschiderii spiritului românesc spre o cultură de orientare universală, dar fidelă tradiţiilor noastre naţionale autohtone. *Universalisme et autochtonie* este titlul capitolului final din volumul *Constantes dialectiques en littérature et en histoire* de B. Munteano (1968), unde autorul face o apologie patetică a realizărilor româneşti sub acest îndoit aspect. De aici încadrarea comparatismului nostru în istoria culturii europene şi locul făcut iniţiativelor comparatiste de limba maghiară şi germană pe teritoriul nostru.

Capitolul *Deschidere spre literatura europeană* de Ovidiu Papadima urmăreşte în linii mari acest proces cultural, care se va accentua în a doua jumătate a veacului trecut, odată cu înfiriparea comparatismului european, dar orientat la noi spre forme specifice. De pildă, folclorul comparat, intuit de Odobescu şi adîncit în sectorul lingvistic şi istoric de Hasdeu, alcătuia o creaţie românească şi un început de şcoală pe baze ştiinţifice.

Urmărind etapele de istorie culturală şi literară, autorii cercetează debuturile comparatismului nostru spre încheierea veacului trecut şi la începutul veacului următor, apoi, mai hotărît, în perioada actuală. Evident, nu li se putea cere să ne ofere o bibliografie completă a tot ce s-a produs în acest domeniu de pionierat. Ei trebuiau să opereze o selecţie în direcţiile de cercetare, subliniind pe principalii animatori şi pe elevii lor mai importanţi. Îmi permit, totuşi, să semnalez o serie de lipsuri care sărăcesc panorama comparatismului nostru. Deja, în articolul meu *Comparatismul românesc* („Anuar de lingvistică şi istorie literară", 1971, p. 171—178) propuneam unele completări la istoricul acestei discipline, care fusese prezentat la consfătuirea naţională de literatură comparată din 1967 şi publicat în *Studii de literatură comparată* (1968). Arătăm acolo marele merit al autorilor acestor tablouri largi, de fapt „ipoteză de lucru" şi tablou critic al lucrărilor dintr-un domeniu în plină dezvoltare ca documente, metode de lucru şi obiective.

Printre autorii de studii comparatiste relative la literatura română, îmi îngăduiam să adaug printre cei orientaţi mai ales spre influenţe şi izvoare şi mai puţin preocupaţi de valoarea estetică şi originală a operelor, învăţaţi ca P. P. Panaitescu, I. M. Raşcu, I. Breazu, Ramiro Ortiz, G. Oprescu, P. Grimm, I. Şiadbei, Cezar Papacostea. Unii din ei sînt la locul lor în volumul recenzat acum. Lucrările mai noi semnate de Tudor Vianu, Vladimir Streinu, G. Petronio, Rosa Del Conte, Adrian Marino, Liviu Rusu, Al. Dima, Victor Iancu marchează deja o atenţie deosebită în faţa operelor ca creaţii de artă specifice.

În categoria lucrărilor româneşti despre scriitorii străini, observ şi acum lipsa unor specialişti ca G. Bengescu, autorul unei bibliografii voltairiene în 4 volume, N. Şerban, D. D. Roşca, Andrei Oţetea, P. Zarifopol, Jean Livescu, D. Murărăşu, A. Pierret-Antoniu, Alice Hulubei, Teodosia Graur, Dragoş Protopopescu, H. Sanielevici, Elena Vianu, O. Drimba, Mihnea Gheorghiu, M. Novicov, V. Harea, N. Balotă, I. Ianoşi, Vai Panaitescu, Irina Eliade, Irina Mavrodin, I. Muşlea, Edgar Papu, Dragoş Vrînceanu, Octavian Gheorghiu, Pius Servien, Matyla Ghika, N. I. Herescu, Mariana Istrati şi alţii.

Cred că trebuia făcut un loc culegerilor de studii şi revistelor în care au apărut lucrări comparatiste ca „Mélanges de l'École Roumaine en France", publicaţia Şcolii române de la Roma, „Versuri şi proză", „Convorbiri literare", „Viaţa românească", „Sburătorul", „Viaţa nouă", „Daco-Romania", „Revista Fundaţiilor", „Preocupări literare", „Însemnări ieşene", unde au publicat articole teoretice savanţi comparatişti ca F. Baldensperger şi Paul Van Tieghem şi unde au apărut şi studii despre *Rezistenţe franceze în literatura comparată*, „Minerva", „Ethos", „Îndreptar" al lui I. M. Raşcu, „Studii literare" ale lui D. Popovici, „Jurnal literar" al lui G. Călinescu, „Adevărul literar" şi altele.

Periodice cu preocupări comparatiste devin mai numeroase şi mai semnificative pe plan ideologic după 1944, cînd apar „Studii de literatură universală", „Revista de filologie romanică şi germanică", condusă de I. Iordan şi Tudor Vianu, „Secolul 20", „Studii clasice", „Studia orientalia", „Studii şi cercetări de istorie literară", „Studii de istoria artei", „Analele" universităţilor noastre, „Anuar de lingvistică şi istorie literară", reviste literare ca „România literară", „Steaua", „Tribuna", „Teatrul". Alături de studii parţiale, de monografii şi sinteze foarte meritorii, ca mijloace ştiinţifice de informare şi orientare, trebuie remarcate volumele colective de studii consacrate clasicilor şi celor în viaţă, *Eminescu*, *Caragiale*, *Sadoveanu*, *Arghezi*, *Stancu*, *Blaga* şi numerele speciale închinate marilor autori români, străini sau curentelor literare. Succesul în ţară şi peste hotare al grupajelor de articole din „Secolul 20" indică aceste deschideri tot mai largi spre literatura universală privită cu ochii noştri.

Aceste condiţii ştiinţifice şi publicistice favorizează amplificarea studiilor noastre comparatiste pe toate planurile, teoria literaturii comparate, metodele de cercetare, acum clar definite de Al. Dima, tematica lucrărilor, studiul complex al traducerilor literare, conceptul de literatură universală raportat ştiinţific la acel de literatură specific naţională. Introducerea literaturii universale şi comparate în învăţămîntul superior, înmulţirea traducerilor de nivel artistic, încredinţate acum unor scriitori de talent, permit şi apariţia unor contribuţii preţioase la teoria şi tehnica traducerii la un anumit nivel de afinitate psihologică, de înţelegere şi asimilare, condiţie esenţială pentru găsirea mijloacelor lingvistice, prozodice şi stilistice. Consider că şi acest sector literar, interesînd direct domeniul comparatist, putea fi privit cu mai multă atenţie. Este vorba de traducători cu autoritate şi în problema teoretică a traducerii pe baze lingvistice ca: Al. Philippide, Tudor Arghezi, Tudor Vianu, Ion Pillat, M. Beniuc, Aurel Rău, Cezar Petrescu, Şt. Aug. Doinaş, Lucian Blaga, A. E. Baconski, Şt. O. Iosif, T. Naum, Şt. Bezdechi, Dragoş Protopopescu, Dragoş Vrînceanu, C. D. Zeletin, Mihail Steriade, Otilia Cazimir, Yves Auger, Pierre Mesnard, Rosa del Conte, Irina Mavrodin, Irina Eliade, Nina Façon, M. Codreanu, G. Lesnea, Zaharia Stancu, Mihnea Gheorghiu.

Este semnificativ faptul că profesorii noştri universitari de literatură universală şi comparată sînt tocmai specialişti în estetică: Tudor Vianu, Al. Dima, Liviu Rusu, I. Zamfirescu, sau Victor Iancu. Pregătirea lor filozofică le-a permis să cuprindă destul de uşor cîmpul larg de studiu al unei discipline considerate astăzi ca o bază pentru îndrumarea umanistă a studenţilor şi elevilor. În acelaşi sens, voi menţiona eficacitatea literaturii comparate ca mijloc de adîncire a conştiinţei literare şi de afirmare a literaturii naţionale peste hotare. S-au făcut paşi mari în această direcţie şi volumul discutat putea sublinia eficienţa lor. Înmulţirea secţiilor de limba română în străinătate, ajutate în mare măsură de cursurile de vară de la Sinaia, colaborarea noastră directă cu editorii străini, participarea specialiştilor noştri la congresele organizate de Asociaţia Internaţională de literatură comparată sau de Federaţia internaţională de limbi şi literaturi moderne, iată condiţii care au favorizat întemeierea Comitetului naţional de

literatură comparată, precum şi seria de consfătuiri de literatură comparată organizate de Institutul de istorie şi teorie literară, cu tematică pregătitoare a celei din congresele internaţionale, unde vom participa cu comunicări.

Amintesc iniţiativa lui Tudor Vianu care programase la cursurile de vară de la Sinaia destinate romaniştilor străini, un ciclu de conferinţe intitulat *Literatura română în cadrul literaturii universale*. La un simpozion despre *Ecoul operei lui Eminescu şi Creangă în literatura universală*, am prezentat referatul de bază. Publicat în limbile română şi franceză şi urmat de discuţiile romaniştilor, el putea demonstra valoarea acestor schimburi de păreri între profesori ca A. Guilliermou, Ladislau Gáldi, J. Brun, Paul Gsell, G. C. Nicolescu şi alţii.

Tot aşa, Societatea de ştiinţe filologice a organizat în 1970 o sesiune ştiinţifică, consacrată unei probleme unitare de ordin comparatist, grupată în volumul *Romantismul românesc şi romantismul european*.

Mai amintesc că, în ultimul timp, Comitetul nostru naţional de literatură comparată, afiliat acum la Asociaţia Internaţională de literatură comparată, colaborează direct cu noua revistă comparatistă „Neohelicon", publicaţie trimestrială apărută la Budapesta sub dublul patronaj al Asociaţiei Internaţionale de literatură comparată şi al Comitetului de conducere al *Istoriei comparate a literaturilor de limbi europene*. Catedra de literatura universală şi comparată a universităţii Bucureşti şi-a organizat recent un Laborator de literatură comparată, utilat cu mijloace moderne de bibliografie şi tematică, instrument de lucru pentru cercetători. În vederea Congresului al VI-lea al A. I. L. C., care va avea loc, între 13 şi 19 august 1973, la Montreal şi Ottawa, în Canada, şi pentru pregătirea acestui important congres cu tematică foarte largă, revista „Neohelicon" a publicat o serie de contribuţii în probleme ca *Valoarea estetică şi literatura comparată, mişcări şi regiuni literare, epoci şi curente literare, periodizarea literaturii universale*.

Grupul de comparatişti români şi-a asumat sarcina de a redacta lucrări despre *Locul folclorului în literatura din sud-estul Europei*. Era firesc ca, în *Istoria şi teoria comparatismului* în România să se atribuie un loc deosebit folclorului comparat. În acest volum, se trec în revistă, critic şi cu aprecieri în general juste, folcloriştii care au adunat texte populare, le-au publicat sau comentat, nu totdeauna ştiinţific. Folclorul comparat impune cunoaşterea limbilor ţărilor vecine cu care s-au produs continuu schimburi de teme, legende şi mituri. Nu sînt menţionaţi aici toţi folcloriştii care s-au ridicat la sinteze în domeniul comparatist. Lipseşte, de pildă, Petru Caraman, cercetător pasionat şi ascuţit al folclorului din ţările slave, cunoscut din experienţă directă şi îndelungată, autor de lucrări importante.

Putem regreta că, după capitolele despre comparatismul românesc interbelic şi acel contemporan, tratate larg şi cu informaţie directă, se acordă un spaţiu redus tocmai capitolului *Dezvoltarea actuală. Literatura comparată în Republica Socialistă România*. Autorul, coordonator principal al volumului, a ţinut să fie discret. De fapt, cu toate lipsurile din documentare, lucrarea ilustrează convingător un efort susţinut de organizare şi de examen obiectiv, o adevărată lecţie de metodă ştiinţifică şi un motiv durabil de încredere în puterile noastre.

Trebuie să adaug, ca o subliniere a spiritului ştiinţific în care a fost conceput volumul, capitolele relative la *contribuţia comparatiştilor maghiari şi la contribuţii aduse de cercetătorii saşi din Transilvania în domeniul literaturii comparate*. Ele ilustrează politica noastră culturală faţă de naţionalităţile conlocuitoare. Se ştie doar că tînărul profesor maghiar Hugo Meltzl a iniţiat la Cluj, în 1876, un curs de literatură comparată şi a întemeiat revista „Acta Comparationis Literarum Universarum", urmat de alţi discipoli devotaţi, în sensul unei lărgiri a interesului pentru cultura europeană. Aceeaşi impresie de seriozitate se desface din paginile savantului german B. Capesius despre comparatiştii saşi din Transilvania.

Pentru a face posibilă consultarea oricît de sumară a acestei valoroase lucrări peste hotare, autorii au adăugat în anexă un rezumat de patru pagini, tradus în limbile franceză, germană, engleză şi rusă. Mai relev oportunitatea *indicelui de autori citaţi* şi a *indicelui de opere* folosite în volum, ambele utile pentru o consultare rapidă.

Cu volumul *Istoria și teoria comparatismului în România*, cercetătorii noștri din acest domeniu fac dovada maturității lor ca originalitate națională în teoria literară, specific românească, ca volume de studii și contribuții la știința universală. O nouă ediție a lucrării va putea ține seama de observațiile critice formulate aici și în alte reviste.

Dar ne permitem să privim mai departe. Comparatismul românesc, în colaborare cu cel internațional, va servi desigur la adîncirea problemelor de creație și de critică, în estetica literară, în folclorul comparat, în stilistica și prozodia comparată. Amploarea internațională dată astăzi literaturii comparate, domeniu interdisciplinar așa de complex și cuprinzînd efectiv toate continentele, constituie o garanție sub acest raport. Comparatismul românesc se afirmă pregnant cu acest volum. Ne mai rămîne sarcina de a publica și noi o revistă de literatură comparată redactată în limbi de circulație universală. Recentul volum *Dicționar de idei literare*) (Eminescu, 1973, vol. I), semnat de colaboratorul nostru Adrian Marino, dă o idee clară asupra eficacității metodelor comparatiste în însăși critica ideilor literare, disciplină pe care autorul își propune s-o dezvolte într-o lucrare în pregătire, înainte de a trece la volumele următoare ale *Dicționarului* său.

N. I. Popa

VASILE OARCEA, *Poezii populare din Țara Zarandului*, București, Minerva, 1972, 525 p.

Culegerea lui Vasile Oarcea reprezintă cel de al V-lea volum al seriei de colecții inedite publicate sub titlul *Folclor din Transilvania* și cuprinde trei capitole: I. *Poezia eticeiurilor tradiționale* (colinde, cîntece de nuntă, paparude, bocete), II. *Doine și cîntece* și III. *Strigături*, dintre care ultimul domină prin întindere. Culegătorul își prefațează el însuși volumul și începe cu expunerea — poate prea lapidară —a unor date istorice, geografice, sociale despre regiunea numită Țara Zarandului, cu principalele centre la Hălmagiu, Vîrfuri, Gurahonț, Sebeș, Ineu din județele Arad și Hunedoara. Atît culegerea cît și comentariile lui Vasile Oarcea prezintă inegalități care unui cititor neavizat pot să-i lase o impresie deformată asupra folclorului „zarandan" (adjectiv de care se uzează cam des în prefață). Cu siguranță, destinul dramatic al moților pribeag prin țară și-a găsit și expresii autentice, tulburătoare, care ar fi putut fi citate de către autor în prefață, în locul acestor versuri pseudofolclorice:

Bate vîntul, creanga-ndoaie;
Las s-o bată în răspăr
Hi, căluț, căluț, prin ploaie
Să mai vindem un ciubăr.

Lectura integrală a cîntecului, publicat la nr. 30, întărește convingerea că el nu poate fi creație folclorică, pentru că, lăsînd la o parte rima încrucișată și structura strofică nespecifice versurilor populare, existența moților, deși grea, era demnă și nici unul n-ar fi spus că „cerșește", nici măcar într-o figură de stil:

Iau ciuberele și calul,
De ai mei mă despărțesc,
Rătăcesc prin tot Ardealul
Și mălai la prunci cerșesc.

Sub același semn de întrebare poate sta și cîntecul social nr. 29, care este de fapt o colindă și ar fi putut fi inclus, eventual, la capitolul I. Că este colindă ne indică însuși textul: „Să colindăm a foame .../ Pe la gazdele de frunte .../ Eu colind pentru colac/ și" refrenul: „Leru-i, Doamne, ler/ Ninge și e ger". Se pare că ambele piese citate sînt creații de origine cultă, dintr-o perioadă cînd subiecte de genul acesta erau consi-

derate foarte poetice, cînd „neaoșismul" făcuse un fel de modă (*fărînă, pită, ciubară, abrac*), permițînd, totodată, și răspîndirea sa în mediul folcloric, dar și confundarea cu creațiile autentice.

Comentariile urmăresc și tematica poeziei lirice, dar atenția autorului nu este reținută întotdeauna de aspectele specifice, locale, deși sesizăm această intenție. Fondul de idei și sentimente este, desigur, comun pentru un teritoriu mult mai larg și ar fi fost mai eficientă discuția asupra modului de expresie particular din Zarand. Cîntecul femeii leneșe care „Pînă țese-un cot de pînză/ Codrul nu mai are frunză/ Țese-un cot și fuge-n pod/", atît de răspîndit în toată țara, nu s-a născut numai din munca femeii în „gospodăria familiei zarandane".

Surprinde faptul că dintr-o regiune vestită pentru bogăția repertoriului și frumusețea colindelor laice au fost publicate doar trei texte, toate din aceeași localitate, dintre care unul (nr. 1) nu este colindă propriu-zisă, iar altul (nr. 3) reprezintă o variantă mult prescurtată, fragmentară. Situația aceasta, și nu numai aceasta, intră în contradicție cu declarația din prefață că „au fost explorate un mare număr de sate cu rapsozii lor cei mai autentici ... Culegătorul nu s-a mulțumit cu variante fragmentare, cu fărîmituri de cîntece reconstituite ad-hoc, ci s-au confruntat acestea cu discernămînt și s-a ales expresia lor cea mai completă și autentică, fără intervenții" (p. 8).

Bocetul, care aici se cheamă „cîntat după mort", este reprezentat prin cîteva variante frumoase, cu unele imagini mai puțin frecvente în alte provincii, ca aceea din bocetul pentru mamă (nr. 23):

Scoală-te și hai cu mine.
Să te-ascund într-un bujor
Să te văd cînd mi-o fi dor,
Să te-ascund într-un pîrău
Să te cat cînd mi-o fi rău.

Dintre doinele și cîntecele numite cam vag „sociale" se remarcă unele prin expresia viguroasă a unei dureri mocnite, a unor reflecții asupra condiției umane în societatea cu clase antagonice: (nr. 40).

Vai, Doamne, rău-i sărac,
Că la nime nu-i ești drag.
Rău-i, Doamne, sărantoc,
Nici sub soare nu ai loc;
Nici umbra nu te primește
Nime nu te alduiește.
Pentru-o palmă de pămînt
Umblă omul ca bolînd;
Pentru-o țîră de avere
Umblă omul pînă piere;
Pentru-o strujă de mălai
Se bagă omul în bai.

Din acest prim grup de poezii sociale, pe lîngă cel puțin cinci texte care circulă în formă aproape identică în Moldova — dealtfel în întreaga culegere se află foarte multe corespondențe cu folclorul moldovenesc —, se află și o variantă a baladei *Nevasta vîndută* (nr. 34), reprezentînd tipul III (în clasificarea lui Al. Amzulescu), adică acela în care femeia este vîndută de soțul bețiv, cu datorii. Este aici interesant de constatat că acest tip n-a fost atestat, după Al. Amzulescu, decît în Moldova, variantele din Transilvania avînd, în mod curent, altă desfășurare, soția fiind vîndută din cauza soacrei.

Jalea „cătanelor" din imperiul habsburgic a inspirat numeroase și valoroase cîntece, încît cele mai multe colecții de folclor din Transilvania cuprind și un capitol „de cătănie". Piesele publicate de Vasile Oarcea fac parte dintr-un repertoriu deja cunoscut și numai unele mici variații nu pot da satisfacția ineditului.

Se remarcă între cîntecele de înstrăinare o variantă de cîntec epic, tot dintre baladele familiale, *Nevasta fugită* (nr. 108), care împreună cu cea din capitolul prece-

dent, *Nevasta vîndută* (nr. 34) şi alte variante la *Logodnicii nefericiţi* (nr. 125), *Iubitul urît* (nr. 143), *Brumărel* (nr. 180), *Leacul voiniculuì* (nr. 224) şi *Mîndra părăsită* (nr. 272) — titlurile sînt date tot după Al. Amzulescu — ar fi putut alcătui un capitol special de cîntece epice, gen care este cu totul ignorat în această culegere.

Capitolul *Strigături* — numite în Zarand „descîntece" — înmănunchează unele dintre cele mai frumoase texte ale culegerii, care ar putea intra în orice antologie a speciei. Unele catrene lirice sînt adevărate poeme de dragoste : scurta portretizare a iubitului din Chisindia (*nr. 997*),

Badea meu îi chisindan,
Cu pană de iorgovan ;
Cînd îi bate vîntu pana,
Rîde şi trage cu geana

dorul ipostaziat în flori, într-un reuşit paralelism în care crescendo-ul sentimentului se realizează prin diminutivele din ultimele două versuri (nr. 1040),

Dorul badelui nu-i dor
Că-i pănuţă de bujor,
Dorul badii nu-i doruţ
Că-i pănuţă de ruguţ

puterea de dominare a sentimentului, intrat în conflict cu raţiunea (nr. 1053) :

Măi bădiţă cum te-aş bate,
Da mi-s brîncile legate,
Legate cu firuţ alb,
Nu te pot bate de drag.

Inexplicabilă apare prezenţa în colecţie a unor cîntece identice sau foarte asemănătoare cu cele transmise prin radio, arhicunoscute şi răspîndite în toate regiunile ţării. Chiar dacă autorul le-a introdus cu bună ştiinţă, cîntece ca *Înflorit-a ruguţu*, (nr. 139), *Cît a fost vara de lungă* (nr. 131), *De cînd trec la mîndra dealul* (nr.185) *În grădina cu flori multe* (nr. 221), *De la primărie-n sus* (nr. 187) nu mai pot fi reprezentative pentru o anumită zonă folclorică şi ele nu fac decît să coboare nivelul valoric al culegerii.

Modul în care Vasile Oarcea a „rezolvat" problema variantelor, mai precis neluînd în considerare acest aspect, a creat situaţii nefireşti, ca de pildă : două variante ale aceluiaşi cîntec, culese de la acelaşi informator, probabil la interval de un an (vîrsta informatorului este o dată 55 de ani şi altă dată 54 de ani), se află la distanţă cam de 80 de pagini (nr. 133 şi nr. 285). Piesa nr. 202 este variantă la nr. 115, iar piesa nr. 221 la nr. 137 ; în alte două cazuri, una şi aceeaşi strigătură (546, 1714) se repetă doar cu cîte un cuvînt schimbat (în loc de *fată* apare *nană* şi în loc de *mire* — *june*). la numerele 858 şi respectiv 1949 ; se repetă, de asemenea, într-o formă aproape identică, o strofă a cîntecului 131 (*Cît a fost vara de lungă*), el însuşi cîntat la radio, sub formă de strigătură la nr. 1642.

Şi dacă unele obiecţii formulate anterior mai pot naşte discuţii, nu putem imagina nici o explicaţie a faptului că unele piese (191, 227, 239, 913) sînt absolut, dar absolut, identice cu cele de la numerele : 279, 234, 242 şi respectiv 1910. Dacă la prima lectură au fost sesizate asemănările izbitoare şi depistate reluările, pentru cel care le-a cules, clasificat, corectat, comentat ş. a. m. d. aceste scăpări apar paradoxale.

Glosarul nu-şi atinge scopul decît în parte, pentru că un număr destul de mare de cuvinte au rămas neexplicate, ca : *cistovi* (p. 205), *ciujărie* (p. 495), *corobeţe* (p. 377), *fegeu* (p. 390), *izlogi* (p. 170), *încărba* (p. 147), *mădăresc* (p. 243), *mulăşag* (p. 474), *ogîrsască* (p. 147), *palui* (p. 495), *porşor* (p. 463), *sfacuri* (p. 420), *strujelat* (p. 424), *şuieşti* (p. 473), *tiglăzite* (p. 90), *tuluci* (p. 154), *vaitău* (p. 193) etc., în timp ce găsim explicaţii la cuvinte ca : *birt*, *bosumflat*, *canţelarie*, *deşelat*, *hîd*, *imaş*, *leliţă*, *milă*, *mohor*, *păcurar*, *pîrtie*, *tînji*, *tocilă*, toate cu sensurile bine cunoscute. O suspiciune trezeşte şi

explicaţia cuvîntului *a custá*, care după Vasile Oarcea ar însemna *a gusta*. N-am putut descoperi contextul în care este folosit, deoarece la glosar nu se indică şi pagina unde poate fi găsit cuvîntul respectiv, dar înclinăm să credem că este vorba de arhaismul păstrat regional, „a trăi", frecvent întîlnit în textele folclorice cu acest sens.

În concluzie, dacă Vasile Oarcea ar fi efectuat o selecţie mai riguroasă a materialelor culese, ar fi realizat un volum — ce-i drept, redus cam la două treimi — care ar fi reprezentat mult mai bine bogatul folclor al Ţării Zarandului şi activitatea sa, incontestabil meritorie.

Lucia Cireş

JEAN-PIERRE RICHARD: *Etudes sur le romantisme*, Paris, Editions du Seuil, 1970, 420 p.

Cărţile publicate pînă acuma de J.-P. Richard, dintre care ultima este *Etudes sur le romantisme*, îl recomandă ca pe unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai criticii tematice. Discipol al lui Gaston Bachelard, el practică şi o critică de tip fenomenologic, introducînd în lucrările sale şi numeroase elemente psihanalitice sau structuraliste. Jean-Pierre Richard lărgeşte astfel considerabil sensul noţiunii de analiză tematică, faţă de teoriile lui Jean-Paul Weber, considerat drept iniţiatorul de fapt al acestei direcţii în „noua critică" franceză.

În ultimul său volum, cuprinzînd trei părţi distincte: *Corpuri şi decoruri balzaciene*, *Mică suită poetică*, *Sainte-Beuve şi obiectul literar*, J.-P. Richard încerca să descopere cîteva din „cheile" mitologiei romantice care formează universul imaginar al unor mari scriitori din secolul al XIX-lea. El studiază cu predilecţie scheme permanente, serii de combinaţii şi opoziţii complexe, cupluri de însuşiri asemănătoare sau antagonice, sisteme de relaţii obţinute prin juxtapunerea sau întrepătrunderea temelor.

Personajul balzacian, condus de principiul acţiunii, al luptei pentru putere, este pus sub semnul motivului central al „focului". Proiecţie ardentă a substanţei sale intime în spaţiu, flacăra organizează elemente ale peisajului, raporturile între diversele energii particulare, reveriile „cărnii" sau ale „obiectului", cu ajutorul cărora este construită viaţa eroului romantic. Structura lumii balzaciene este urmărită sub aspectul unor duble polarităţi: unitar — multiplu, pur — impur, reuşită — eşec, fragilitate — duritate.

În creaţia literară a lui Lamartine, reveria, „lentă alunecare fluidă a simţurilor şi afectivităţii", determină o „orizontalitate" a peisajului. În ciuda coexistenţei unor linii tematice, se pot descoperi de la un volum la altul diferenţe care definesc tocmai originalitatea poeziei lamartiniene. În *Jocelyn* găsim un cotidian familiar, în *Meditaţii* o permanenţă a intimităţii, al cărei arhetip devine „valea" (implicînd o dublă tematică a erosului şi a pericolului). Realităţii sensibile pe cale de a-şi pierde consistenţa, de a se îndrepta spre neant (proces sugerat de motivul „spumei"), i se contrapun elemente de o „unitate vibrantă": clipe violente de voluptate sau invocarea amintirii.

Interpretarea poeziei lui Alfred de Vigny se bazează pe ideea „verticalităţii", o înălţare deasupra banalităţii terestre. Reprezentările ei concrete sînt: motivele „muntelui" şi „cerului", importanţa acordată simbolului funcţionînd după „axa visată a verticalului", problematica geniului, cu o apartenenţă dublă şi contradictorie (Moise, Isus, poetul), obsesia friabilităţii şi a morţii inevitabile a omului, care conduce în cele din urmă la acceptarea „orizontalului".

Preocuparea „noii critici" de a reconstitui experienţa iniţială a scriitorului este evidentă mai ales în articolul despre Victor Hugo. Prodigioasa lui invenţie verbală este raportată subtil la acea combinaţie de abundenţă şi dezordine, de „multitudine diformă" ce caracterizează figura primordială a universului hugolian — haosul — şi tentaţiile care solicită îndeosebi imaginaţia poetului: imensitatea, infinitul, fantasticul, grotescul, printr-un refuz al oricărei „ordini concepute".

Deși pornesc de la o interpretare clasică, paginile consacrate autorului *Nopților* formează, poate paradoxal, partea cea mai interesantă a acestei secțiuni centrale a volumului. J.-P. Richard realizează aici o analiză pătrunzătoare a ideii de alternanță a fazelor de viață caracteristice tuturor eroilor lui Alfred de Musset, sau relevă intențiile pe care le ascund diversele elemente ale corpului uman. Întreaga creație mussetiană este văzută prin prisma jocului de măști și a dedublării. Apariția îndoielii aduce o primă ruptură în armonia „cîmpului erotic", a „conștiinței amoroase", amenințînd unicitatea eului și sentimentul coeziunii fizice a partenerilor. Seria de relații antinomice: inocență — viciu, pasiune — desfrîu, suflet — corp, limbaj — gest se organizează în jurul unei adevărate mitologii a „buzelor", „lacrimilor" și „inimii".

Punctul de rezistență al cărții lui J.-P. Richard îl constituie studiul despre Sainte-Beuve, cunoscut fragmentar și dintr-un volum colectiv, *Căile actuale ale criticii*, publicat în 1968 sub direcția lui Georges Poulet. Considerațiile asupra versurilor lui Sainte-Beuve sau asupra romanului *Voluptate*, din care criticul reține tendința spre interioritate și metafora obsedantă a apei, și-ar fi găsit însă mai bine locul în *Mica suită poetică*. După Albert Thibaudet și Charles du Bos, care în plină epocă bergsoniană au subliniat vitalitatea creației sainte-beuviene, J.-P. Richard consideră pe autorul *Portretelor literare* drept un precursor al criticii moderne. Deși acceptă, în principiu, acuzația adusă de Marcel Proust — incapacitatea lui Sainte-Beuve de a distinge între seria de „euri" pur exterioare, superficiale, manifestate în societate, și „eul" profund, care produce opera de artă —, J. P. Richard remarcă în critica sainte-beuviană trei tipuri esențiale de „învelișuri" care determină o reală complexitate a metodei: fizionomia, scriitura și biografia. Calitatea principală a criticului, „vederea pătrunzătoare", intervenția gustului — „filtru personal" — înclinația spre disecție anatomică, temperată însă de poezia ce însoțește permanent judecățile lui Sainte-Beuve, renunțarea la orice fixație prealabilă conduc la o „descifrare existențială". Acceptînd prezența acestor straturi diverse de interpretare trebuie să îndepărtăm și ideea unei separații prea nete între om și operă, folosită deseori în mod arbitrar ca argument împotriva metodei sale biografice.

Prin importanța acordată de către Sainte-Beuve teoriei geniului, J.-P. Richard obține și o ingenioasă legătură între cele trei capitole, aparent foarte diferite, ale volumului *Etudes sur le romantisme*. Geniul este astfel, ca la Balzac, un triumf al forței, simbolizată de „scînteie" („semn al focului genial"). Una din figurile lui perfecte este „vîrful", element important al metaforelor „abruptului" și „înălțimilor" proprii lui Alfred de Vigny. Prin calitățile de abundență și revărsare, geniul — comparat cu un rîu — continuă „fluiditatea" și „reveria lichidelor" din operele lui Lamartine și Guérin sau plenitudinea specifică poeziei hugoliene.

Plecînd de la analiza orchestrației și modulațiilor unor constante tematice, care se regăsesc în creația marilor scriitori romantici, J.-P. Richard poate reface, așa cum intenționează de altfel toți reprezentanții „noii critici", o „conștiință individuală", un peisaj interior, descoperind semnificații inedite, forme și structuri noi ale operei literare.

Anca Măgureanu

GEORGES POULET, *La conscience critique*, Paris, Librairie José Corti, 1971, 314 p.

A critica înseamnă „a instituționaliza subiectivitatea" (R. Barthes). Orice critică „este preferențială", făcută dintr-un punct de vedere „care deschide cît mai multe orizonturi" (Baudelaire). Cu atît mai mult o critică intitulată a „punctelor de vedere", cum este cea a lui G. Poulet. În *Etudes sur le temps humain* (Plon, 1950), *La distance intérieure* (Plon, 1952), *Les métamorphoses du cercle* (Plon, 1961), *L'espace proustien* (Gallimard, 1963), *Le point de départ* (Plon, 1964), *Mesure de l'instant* (Plon, 1968), punctul său de vedere critic, unghiul său de analiză sînt spațiul și timpul, în funcție de care opera literară devine semn lingvistic. În *La conscience critique*, punctul de vedere critic

se numește „subiectivitate", mai exact, „intersubiectivitate": opera literară e un punct de întîlnire, „misterioasă interrelație care, prin intermediul lecturii și al limbajului, se stabilește între opera critică și eu însumi" (p. 291), o confruntare, în spațiu și timp, a două spirite, a două conștiințe — creatoare și perceptivă, a scriitorului și a cititorului (la limită, a cititorului avizat, specializat, care este criticul, „liseur - tip", cum îl numește Poulet). Confruntare care trebuie și poate fi activă, confidențială, armonioasă, participantă pînă la identificare, pînă la „regăsirea" criticului în creator. Ca orice interpretare critică, „identificarea" lui G. Poulet tinde să fie unică, exclusivă, pretinde să-și impună numai propriul său adevăr. G. Poulet se instalează în operă pentru a ajunge la conștiința celui care a creat-o. Opera devine un „medium" indispensabil prin care se realizează identificarea critică. A înțelege o operă literară înseamnă a o recrea în planul imaginar, posibil. Criticul e un „traducător", un „descifrator", cum spunea Baudelaire. El nu poate recrea textul din punctul de vedere al creatorului, ci din al său propriu. „Identificare" și „luciditate", „coincidență" și „distanțare", termenii circulă înainte de Charles du Bos sau de Thibaudet. Modul și proporția de manifestare a acestei identificări în cazul unor anumitor personalități critice, definite în notele lor fundamentale, oscilarea gîndirii critice între polii extremi (identificare — distanțare), cu nivelele și nuanțele care derivă din această situare, vor fi studiate de G. Poulet în cartea sa, vastă anchetă selectivă despre marii critici ai secolelor XIX și XX, suită de dense portrete — monografii: Charles du Bos, Jacques Rivière, Sainte-Beuve, Marcel Raymond, Albert Béguin, Georges Blin, Maurice Blanchot. Ca în cazul studiilor despre spațiu și timp în literatură, G. Poulet regăsește tema stabilită (recunoașterea în opera literară a raporturilor unui subiect cu obiectele sale) la autori aparținînd celor mai diferite direcții critice: existențialistă (J.-P. Sartre), fenomenologică (G. Poulet însuși, autodefinit în unul din cele două capitole teoretice finale, *Conscience de soi et conscience d'autrui*), lingvistică (Jean Rousset), structuralistă (Roland Barthes), tematică (Jean-Pierre Richard), psihanalitică (Gaston Bachelard). „Înrudirea" lor devine posibilă prin subsumarea la temă (subiectivitatea, identificarea), față de care metodele criticilor discutați, supuse la o nouă lectură critică, joacă rolul de „variațiuni". Tema structurează unitar cartea, probabil reunire de articole izolate, de dimensiuni inegale, trădînd, firește, chiar printre criticii aleși, o ierarhizare, preferințe personale. Caracteristica comună a acestor critici e căutarea unui act prim de conștiință, trecerea de la operă la autorul ei, descoperirea, dincolo de operă, a conștiinței „generatoare". Prin urmare, tendința lor este de a neglija viața independentă a operei, pentru a atinge subiectivitatea creatoare. Opera îi interesează mai puțin decît spiritul autorului.

G. Poulet este anti-sainte-beuvian. Cartea sa e, într-o oarecare măsură, un nou *Contre Sainte-Beuve* al criticii actuale, pentru că respinge biografismul de tip anecdotic, exterior, din sfera creației. G. Poulet „iese" din operă înspre conștiința creatorului, pentru a reveni apoi la operă. Pentru G. Poulet, ca pentru mulți alți „noi critici", nu există omologie decît între biografia interioară, concepută ca potențialitate creatoare, și operă. Deci, o nouă formă de critică biografică, asociată cu critica de identificare, tematică și fenomenologică, aceasta ar fi „metoda" lui G. Poulet, de fapt împletire, interferență de metode.

Dar, dincolo de aceste „critici ale criticilor", într-un anumit sens și cel mai important, poate, cartea e o amplă meditație asupra funcțiilor și destinului criticii. E o adevărată filosofie a subiectivității (și nu numai în partea a doua a lucrării, în capitolele *Phénoménologie de la conscience critique* și *Conscience de soi et conscience d'autrui*, dezvoltare și prelungire teoretică și programatică a pozițiilor expuse difuz sub formă de pseudodefiniții în partea întîi a lucrării sau în lucrările anterioare). G. Poulet nu mai e aici, ca în *Les Chemins actuels de la critique* (Plon, 1967), polemistul redutabil, susținător fervent și pasionat al „noii critici", alături de confrați nu mai puțin bătăioși ca el (S. Doubrovsky, Gérard Genette, J.-P. Richard, Jean Rousset, Jean Ricardou). „Noua critică" nu mai trebuie nici apărată, nici susținută. Ea *există*. A creat opere însemnate și adepți. Nu se mai pune problema ignorării sau respingerii ei. Dimpotrivă, i se discută principiile și realizările în veritabile lucrări de „metacritică", de „criticologie". S-a „tra-

diţionalizat", ca orice fenomen literar care a avut iniţial particula „nou" în faţă. Se caută, se recunoaşte şi se reconsideră precursori, este integrată unei tradiţii.

Petruţa Spînu

„*Manuscriptum*", Revistă trimestrială editată de Muzeul literaturii române, III, 1972, nr. 2 (7) — 4 (9).

În preajma apariţiei celui de-al zecelea număr, revista Muzeului literaturii române continuă să solicite nu numai interesul, ci şi o aparte adeziune afectivă. Pe lîngă răspunderile decurgînd din funcţionalitatea sa (sursă informativă, implicit instrument de lucru), „Manuscriptum" îşi asuma de la bun început şi un risc superior — acela de a se menţine la nivelul semnificaţiilor, fără a renunţa la detaliul revelator, adesea însă element de surpriză şi maximă individualizare.

Cu fiecare număr, revista încearcă să reconstituie universul literaturii române în spiritul acelei idei de continuitate, afirmată ca o permanenţă a scrisului nostru: „Toţi vorbim şi scrim româneşte, dar cu aceeaşi uşurinţă uităm ce s-a scris cu mult înaintea noastră. Au fost pe vremuri mai mulţi scriitori de bună limbă românească". Apelul, aici în formularea lui Tudor Arghezi („Manuscriptum", III, 2), poate trimite, deopotrivă, la un text tradus de Dosoftei în secolul al XVII-lea (nr. III, 3), la o scrisoare literară a lui Ion Ghica (nr. III, 4) sau la însemnările pentru o conferinţă aparţinînd lui Camil Petrescu (nr. III, 2). Unul dintre meritele revistei corespunde acestei demonstraţii, argumentate consecvent în paginile sale, a creşterii unei spiritualităţi înzestrate cu o mare capacitate de selecţie şi înnoire.

Conform unui mai vechi procedeu, prin publicarea de documente şi texte literare inedite „Manuscriptum" îşi urmează seria comemorărilor: centenarul Ion Heliade Rădulescu (nr. III, 2), Duiliu Zamfirescu — 50 de ani de la stingerea din viaţă a scriitorului, al cărui nume a figurat în 1972 pe lista sărbătoririlor UNESCO (nr. III, 3), Tudor Vianu — 75 de ani de la naştere (nr. III, 4). În cel din urmă dintre numerele amintite, rubrica *File de album* adresează omagiul — la 70 de ani — profesorului Şerban Cioculescu, statornic colaborator al revistei.

La paginile inedite din opera scriitorilor, ordonate începînd cu numărul III, 2, în cadrul rubricii *Poezie (teatru), proză, critică*, se adaugă texte aparţinînd lui Liviu Rebreanu, Panait Istrati, Perpessicius, Alfred Margul Sperber, Magdei Isanos, lui Ionel Teodoreanu, Gh. Brăescu şi Gib Mihăescu. O comedie rămasă în manuscris a acestuia din urmă interesează îndeosebi, prin unele paralelisme tematice ce se pot stabili în raport cu nuvelistica scriitorului. Deopotrivă atrag luarea-aminte contribuţiile critice aparţinînd lui Pompiliu Constantinescu (teza sa de licenţă, tratînd despre *Critica lui Titu Maiorescu şi influenţa ei în literatura română*) şi Tudor Vianu (o analiză a *Glossei* lui M. Eminescu prezentată în cadrul seminarului de literatură română condus de Mihail Dragomirescu). Iniţiativa lui Ovidiu Papadima de a tipări textele, salvate într-un moment inspirat de la distrugere, prilejuieşte cititorului contactul cu o primă etapă de creaţie a celor doi critici.

Un spaţiu mai larg ar fi putut fi consacrat *Însemnărilor zilnice* ale lui Titu Maiorescu, al cărui jurnal, din nefericire, „continuă să rămînă în mare parte neexplorat şi necunoscut publicului larg" (Geo Şerban, *Un tezaur neexplorat*, „Manuscriptum", III, 2). Satisfacţia unei lecturi de excepţie se poate ivi parcurgînd rubrica *Revelaţia documentului* (în cadrul căreia se publică, în numărul III, 4, un fragment dintr-un manuscris eminescian, conţinînd traducerea tratatului lui Theodor Rötscher, *Die Kunst der dramatischen Darstellung*), dar şi scrisorile lui Vasile Pârvan din *Epistolarul* numărului III, 2. Alături de acestea se pot enumera, fiecare atrăgînd desigur printr-o altă sferă de interes, corespondenţa Lucian Blaga — Oscar Walter Cisek, mărturie a raporturilor de prietenie şi afecţiune constantă dintre cei doi scriitori (nr. III, 3, III, 4), dosarul *Iacob Mureşanu interogat de poliţia habsburgică* (nr. III, 4), un simplu document privitor la

trecerea fraților Radu și Alexandru Golescu printr-o școală münchenezĂ, ori un comentariu al Ilenei Vrancea la adnotările de lectură ale lui G. Ibrăileanu pe marginea unor volume de Eugen Lovinescu (nr. III, 3).

Există toate premisele ca revista să poată evita unele tendințe, manifestate sporadic, ce ar putea crea impresia de diletantism (vioiciunea excesivă a unor comentarii, de pildă). Nu ar dăuna, uneori, o mai bună cumpănire în deciderea momentului tipăririi unor texte (cazul *maximelor* lui Ion Vinea, evident nefinisate și poate prematur date la iveală, cîtă vreme ediția cuvenită din scrierile autorului rămîne încă de așteptat).

Confesiunile lui Demostene Botez, „provocat" de Șerban Cioculescu — oaspeți la *Rotonda 13* organizată de *Muzeul literaturii române* —, prilejuiesc scriitorului o evocare caldă a cercului „Vieții românești".

Începînd cu numărul III, 2, „Manuscriptum" beneficiază de o scrupuloasă *cronică a edițiilor* semnată de Mircea Zaciu și Dan Simonescu.

În sfîrșit, de semnalat apariția în revistă a textelor de literatură veche și a documentelor privitoare la această perioadă. Rubrica *Scriitori români în arhive străine* (nr. III, 4) prezintă o scrisoare adresată de stolnicul Constantin Cantacuzino, în 1704, lui Ioan Radvánszki, consilier al principelui Transilvaniei Francisk Rákóczi. Îndeosebi reține însă atenția traducerea prologului tragediei *Erofili* a poetului cretan Gheorghios Chortatzis datorată mitropolitului Dosoftei și transmisă într-o copie din 1732 (nr. III, 3). „Manuscriptum" publică pentru prima oară integral acest text, semnalat, într-o comunicare, încă din 1964, apoi într-un articol („Contemporanul, 1967, nr. 21 din 26 mai) de către Al. Elian. Aflarea acestui manuscris confirmă o previziune a lui Vasile Grecu, cel care în urmă cu jumătate de secol, semnalînd urme din scrierea lui Chortatzis în romanul popular *Filerot și Antusa*, avertiza că s-ar putea întîmpla „să se descopere manuscrise românești cu această tragedie cretană" (Vasile Grecu, *Urme nouă de influență bizantină în literatura românească*, în *Omagiu lui Nicolae Iorga*, Craiova, Ramuri, f. a.). Pe Dosoftei îl va fi atras în prologul tragediei cretane, tradus de el către sfîrșitul vieții, în timpul semiexilului său polonez, înainte de orice, motivul labilității și nestatorniciei sorții, al alunecării spre moarte. Valoarea textului ar fi fost însă altfel pusă în evidență în condițiile unei riguroase transcrieri fonetice interpretative, care ar fi simplificat lectura, făcînd mai puțin necesară încercarea de modernizare a limbii (care poate conduce la denaturări și erori).

Rodica Șuiu